

Loialitate în perioada extremelor: funcționarii publici din Basarabia în perioada celui de-al Doilea Război Mondial (1939-1945)*

Svetlana SUVEICĂ

Abstract

The article discusses the issue of loyalty in the Southeast European region of Bessarabia (today Republic of Moldova), which during World War II switched its political status from Romania to the USSR and back several times (1940, 1941, and 1944). This bottom-up analysis, drawing on an extensive documentary basis from different archives, provides a new bottom-up perspective, which focuses on local public institutions and their employees. It reveals that, despite the fact that both regimes acknowledged the role of the bearers of vernacular knowledge about the society and entrusted them with daily administrative issues, the authorities constantly treated local public employees with mistrust and suspected them of “betrayal”. Whereas questioning their loyalty with regard to their activity during the previous regime, no standard criteria of loyalty assessment were applied; it was fragile and had a situational character. When one regime left and another came, the great majority of high-ranking public officials, such as heads of districts and mayors (heads of local Soviets, in the case of the Soviet Union), left Bessarabia together with the army and administration, in order to avoid repression and annihilation. In contrast, the low-rank employees (secretaries, accountants, as well as priests and teachers) stayed in the region, their decision to remain being guided by personal and family interests rather than by political or other convictions. The daily praxis of loyalty was based on a pragmatic adjustment to the new political requirements, so that personal and career benefits were ensured; many employees developed different survival strategies, such as inventing new autobiographies. The article’s findings challenge the alleged claims of national historiography concerning the “rupture” between two mutually exclusive regimes, showing that there was “continuity” at the local level. The people, regardless of their origin and duty, made efforts to survive the war and secure their family’s well-being. By applying this perspective, an entangled version of the wartime history of the contested Bessarabian (Moldovan) borderland that encompasses both the Romanian and the Soviet regimes, challenges the dominant version of the wartime history of the region, written through the “occupation vs liberation” lens.

Keywords: Bessarabia, Romania, Soviet Union, WWII, 1939-1945.

---

* Acest articol este o traducere din limba germană a studiului „Loyalität in der Zeit der Extreme: Lokale Beamte Bessarabiens während des Zweiten Weltkriegs (1939-1945)”, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Band 65 (2017), Heft 4: 560-597. Cercetarea pentru acest articol a fost realizată de autoare în cadrul proiectului „Institutions in a Time of Extremes: Local Administration in Bessarabia and Transnistria (1939-1945)”, susținut de Fritz Thyssen Stiftung, Germania.

În ultimele două decenii, manifestarea fenomenului loialității a constituit subiectul mai multor preocupări individuale și eforturi colective care prezintă studii de caz privind zonele de hotar ale Europei Centrale și de Sud-Est¹. Loialitatea, înțeleasă aici drept „loialitate față de stat, guvern sau societate, bazată pe o loialitate internalizată față de persoane și instituții în afara relațiilor personale, respectiv în domeniul politic, pe loialitatea față de ordinea de stat dominantă”², este un concept central al analizei relațiilor de putere (*Herrschaftbeziehungen*)³. Stabilitatea relațiilor de loialitate, la care participă, în afară de stat și instituțiile sale, actori individuali sau colectivi, este discutată în legătură directă cu legitimitatea și validitatea unui regim⁴. Așa cum funcționarul public formează o categorie profesională care posedă o identitate intermediară între cei care guvernează și cei care sunt guvernați, exercitându-și atribuțiile în conformitate cu legile țării și statutul profesional, loialitatea acestuia este percepută drept garant al stabilității regimului. Astfel, în perioade de criză, când legitimitatea regimului este contestată, instituțiile statului depun efort pentru a „conserva” loialitatea corpului funcționăresc. În momentul constrângerii de a se poziționa, de a „alege” între două opțiuni politice, subiecții relației de loialitate față de stat,

¹ Vezi Martin Schulze Wessel (Hrsg.), *Loyalitäten in der Tschechoslowakischen Republik, 1918-1938. Politische, nationale und kulturelle Zugehörigkeiten* (München: Oldenbourg Verlag, 2004); Peter Haslinger, Joachim von Puttkamer (Hrsg.), *Staat, Loyalität und Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa, 1918-1941* (München: Oldenbourg Verlag, 2007).

Despre existența unor conflicte de loialitate în contextul schimbărilor politice frecvente din Balcani, vezi Hannes Grandits, Natali Clayer and Robert Pichler (Eds.), *Conflicting Loyalties in the Balkans. The Great Powers, the Ottoman Empire and the Nation-Building* (New York: Palgrave Macmillan, 2011).

Pentru spațiul românesc dispunem de un număr redus de studii, subiectul fiind abordat în contextul integrării teritoriilor care au devenit parte a României în 1918 sau al politicii față de minorități în perioada interbelică. Vezi Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukovina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Großrumäniens 1918-1944* (München: Oldenbourg Verlag, 2001); Idem, *Deutsche und Juden in Bessarabien 1814-1941. Zur Minderheitenpolitik Russlands und Großrumäniens* (München: Friedrich Pustet Verlag, 2005); Hildrun Glass, „Varianten jüdischen Identitäten und Loyalitäten im rumänischen Staat der Zwischenkriegszeit,” in Haslinger, Puttkamer (Hrsg.), *Staat, Loyalität*, 143-159; Florian Kühner-Wielach, *Siebenbürgen ohne Siebenbürger? Zentralstaatliche Integration und politischer Regionalismus nach dem Ersten Weltkrieg* (München: De Gruyter Oldenbourg, 2014).

² Peter Haslinger, „Loyalität in Grenzregionen. Methodische Überlegungen am Beispiel der Südslowakei nach dem Ersten Weltkrieg,” in Wessel (Hrsg.), *Loyalitäten*, 47.

³ Despre conceptul de loialitate în cercetarea istorică, vezi Martin Schulze Wessel, „Loyalität” als geschichtlicher Grundbegriff und Forschungskonzept: Zur Einleitung,” in Wessel (Hrsg.), *Loyalitäten*, 1-22.

⁴ Vezi Hannes Grandits, *Herrschaft und Loyalität in der spätsomanischen Gesellschaft. Das Beispiel der multikonfessionellen Herzegowina* (Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2008).

care sunt angajați și în relații interpersonale, de familie și de grup, se confruntă cu dileme de loialitate față de diferiți actori statali și sociali.

Dacă ținem cont de remarca lui Donald Hasting și Thomas Wilson despre faptul că „some things can only occur at borders”⁵ („unele lucruri pot avea loc doar la frontiere”), loialitatea în zonele de hotar ale statelor-națiune capătă caracteristici specifice. Literatura care prezintă regiunile de frontieră (germ. *Randzonen*; eng. *borderlands*) drept arii de confruntare dintre state semnaleză faptul că schimbarea frecventă a suveranității, respectiv a politicilor național-administrative, lasă repercusiuni majore nu doar asupra domeniului politic, economic și social; în momentul în care are loc confruntarea unui sistem de orientări și simboluri cu altul, substituirea unei orientări patriotice cu alta, confruntarea dintre elitele patriotice naționale și antinaționale care susțin sau se opun existenței noului regim, apar mutații în conștiința individuală și colectivă, care modelează, ulterior, poziționarea față de noul regim⁶.

În procesul de tranziție de la un regim la altul, de rând cu transformările instituționale⁷ la nivel central, regional sau local, are loc contestarea relațiilor vechi și construirea relațiilor noi de loialitate. Dacă exponenții puterii se întreabă în ce mod se vor poziționa funcționarii care au servit regimul „vechi”, se poate oare conta pe ei în procesul statornicirii puterii, dacă este posibilă ulterior apariția breșei de loialitate și în ce mod vor afecta acestea sistemul administrativ, cei de pe urmă înțeleg relația lor cu regimul dintr-o perspectivă ghidată mai degrabă de raționamente pragmatice: ce se va întâmpla în momentul în care va avea loc „abandonul” – voit sau forțat – al puterii, cine garantează funcționarului securitatea zilei de mâine, cum ar trebui să procedeze pentru ca siguranța personală și materială să nu aibă de suferit.

Literatura de specialitate punctează diferențele dintre manifestările loialității pe timp de pace și pe timp de război⁸. Dacă în perioade de pace observăm

⁵ Donnan Hastings and Thomas M. Wilson, *Borders: Frontiers of Identity, Nation and State* (Oxford: Berg Publishers, 1999), 4.

⁶ Haslinger, „Loyalität in Grenzregionen”, 50.

⁷ Despre transformările instituționale (*Instituționenwandel*), precum și despre schimbările valorice și simbolice ale instituțiilor, vezi Hans Vorländer (Hrsg.), Karl-Siegbert Rehberg, *Symbolische Ordnungen. Beiträge zu einer soziologischen Theorie der Institutionen* (Baden: Nomos, 2014), 119 f.

⁸ Despre loialitatea funcționarilor publici pe timp de pace și război, spre deosebire de alte categorii profesionale și sociale, nu s-a scris prea mult. De ex., despre rolul capitalului social în viața soldaților în perioada Războiului Civil din America (1861-1865), vezi Dora L. Costa, Mathew E. Kahn, *Heroes and Cowards. The Social Face of War* (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2008). Un studiu util despre natura economică și socială a activității funcționarilor este cel al lui Karl Megner, *Beamte. Wirtschafts- und sozialgeschichtliche Aspekte des k.k. Beamten-tums* (Wien: Verlag der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, 1985).

perpetuarea unor relații de „multi-layered loyalty”, în perioada conflictelor soldate cu violență „loyalties generally «narrowed» down, i.e. people tended to be compelled by the warring parties to clearly «take sides»”⁹. Anume în condițiile de război, experiențele istorice sau manifestările de loialitate exprimate în conflictele anterioare sunt utilizate pe larg în „modelarea” loialității¹⁰. Sub presiunea majoră a părților aflate în conflict, exercitată de diferiți actori instituționali și de grup, în condițiile unei vulnerabilități a securității individuale și de familie, se produc ierarhizări ale priorităților, reevaluări ale relațiilor individuale și de grup, au loc renunțări la unele obligații și angajamente pentru altele noi.

Fenomene asemănătoare s-au produs în perioada războiului în Basarabia, zona de frontieră dintre România și URSS. Drept consecință a Pactului Molotov-Ribbentrop, în iunie 1940 armata sovietică a ocupat, de rând cu țările baltice, regiunile românești Basarabia și Bucovina de Nord, care din 1918 erau parte a României. Partea de nord și cea de sud a Basarabiei au fost trecute la RSS Ucraineană, iar partea de centru a fuzionat cu RASS Moldovenească (a cărei configurație se apropia de cea a regiunii *de facto* a Transnistriei) pentru a forma o nouă republică sovietică – RSS Moldovenească. În iunie 1941, România, care s-a aliat cu Germania în războiul împotriva URSS, a recucerit cele două regiuni, ocupând și zona dintre râurile Nistru și Bug, asupra căreia în anii 1941-1944 a fost extins numele de Transnistria. Această zonă a devenit un „ethnic dumping ground” al României: în 1941, drept urmare a ordinului șefului statului Ion Antonescu, acolo a fost deportat un număr mare de evrei și de romi, predominant din Basarabia și Bucovina. Dintre aceștia, între 280.000 și 380.000 fie au pierit sau au fost uciși intenționat în marșul spre regiune, fie au murit din cauza foametei, a bolilor sau a epuizării, fiind plasați în cele peste o sută de ghetouri și tabere înființate în regiune¹¹.

Similar țărilor baltice, în regiune au avut loc trei schimbări de regim (*Regimewechsel*) – în 1940, 1941 și 1944 –, care au marcat în mod esențial traectoria de dezvoltare politică și social-economică, precum și starea de spirit și discernământul populației. După două decenii de guvernare românească, la 28 iunie 1940 regiunea a fost ocupată de trupele sovietice; în RSS Moldovenească, care a înglobat Basarabia împreună cu Transnistria, au demarat procesele

⁹ „... Loialitățile în general sunt restrânse, adică oamenii sunt impuși de părțile aflate în conflict să aleagă în mod clar o tabără” (trad. red.).

¹⁰ Grandits, Clayer and Pichler, *Conflicting Loyalties*, 6.

¹¹ Comisia Internațională pentru Studiarea Holocaustului în România. *Report final* (Iași: Editura Polirom, 2005). Cf. versiunea engleză, *Final Report of the International Commission on the Holocaust in Romania*, <http://miris.eurac.edu/mugs2/do/blob.pdf?type=pdf&serial=1117716572750,179> (accesat 19.05.2017).

„construcției socialismului”. La 22 iunie 1941, odată cu intrarea în regiune a trupelor române și germane, în Basarabia a fost instituit regimul militar român sub comanda lui Ion Antonescu, care a durat până la 23 august 1944¹². După aceea dată, Basarabia a fost din nou ocupată de trupele sovietice, în regiune continuând „experimentul socialist” timp de aproape cinci decenii.

În ce mod războiul, pe de o parte, și schimbările de regim, pe de altă parte, au influențat situația funcționarilor locali? ce fel de criterii de „măsurare” a gradului de loialitate aplicau regimul român sau cel sovietic, și dacă acestea erau diferite față de anumite categorii de funcționari? în ce mod au soluționat funcționarii basarabeni „dilemele de loialitate” în perioada tranziției de la un regim la altul? a existat oare continuitate la nivel local între „rupturile” de regim și care au fost factorii ce au asigurat-o? – acestea sunt întrebările la care vom încerca să oferim un răspuns în acest studiu. Loialitatea ca „dispoziție de acceptare a structurilor de stat, a ierarhiei și a conceptelor de valoare” va fi analizată aici din perspectiva *Alltagpraxis*-ului¹³, în centrul analizei fiind plasat comportamentul individual și de grup față de așteptările și politicile unui sau altui regim¹⁴.

Așa cum loialitatea poate fi cel mai bine înțeleasă drept „un fenomen cu o anumită durată temporală”¹⁵, analiza acestui fenomen va cuprinde întreaga perioadă a războiului, 1939-1945, accentul fiind plasat pe perioadele de tranziție de la un regim la altul – iunie 1940, iunie 1941, august 1944. Cu siguranță, fiecare regim se aștepta ca funcționarii angajați în serviciul public local să coopereze pe deplin cu autoritățile centrale. În perioada 1941-1944, o bună parte a funcționarilor publici și-au demonstrat loialitatea prin colaborarea cu regimul românesc în procesul de persecuție și distrugere a populației evreiești¹⁶. Prezentul studiu este despre

¹² În anii 1941-1944, Transnistria a avut Guvernământ Civil separat, condus de generalul George Alexianu.

¹³ *Alltagpraxis* (germ.) – practica cotidiană.

¹⁴ Despre dilema metodică de „diferențiere dintre perspectivele internă și externă și reflecția asupra compatibilității acestor două perspective”, vezi Haslinger, „Loyalität in Grenzregionen”, 48.

¹⁵ Wessel, „Loyalität”, 2.

¹⁶ Vezi Armin Heinen, *Rumänien, der Holocaust und die Logik der Gewalt* (München: De Gruyter Oldenbourg, 2007), 127-128. Așa-numitele „comisii extraordinare” pentru investigarea crimelor și daunelor comise de trupele germane și române, create în baza decretului lui Stalin din 16 martie 1943 la nivel central, regional și local, au adunat mărturii privind modul în care primarii și funcționarii, precum și membrii consiliilor comunale din Basarabia și Transnistria au luat parte la Holocaust și au beneficiat, direct sau indirect, de consecințele acestuia. De asemenea, sunt documentate consecințele deportării și exterminării populației evreiești din localitățile respective. Documentele au o natură contradictorie, deoarece au avut scopul de a servi drept dovadă pentru pedepsirea criminalilor de război. Cu toate acestea, în opinia Diane Dumitru, documentele și mărturiile orale care se conțin în procesele judiciare de după război, colectate de către comisiile menționate, demonstrează responsabilitatea autorităților locale pentru crimele

funcționarii care, de regulă, nu au luat parte la operațiuni cu implicarea actelor de violență. Atenția de bază este asupra funcționarilor locali de rang superior (primari, pretori) și de rang inferior (secretari ai primăriei, contabili, preoți și profesori) care s-au aflat în serviciul primăriilor și prefecturilor și au fost responsabili de soluționarea problemelor cotidiene ale cetățenilor. Ne interesează modul în care, în condițiile extreme ale războiului și schimbării de regim, se produc ierarhizări ale priorităților și reevaluări ale relațiilor individuale și de grup, au loc renunțări la unele obligații și angajamente pentru altele noi.

În cazul Basarabiei avem de a face cu două sisteme politice diferite, în care „măsurarea” gradului de loialitate se făcea după anumite categorii. Rămâne să depistăm dacă acestea au fost diferite sau similare și cum se poate explica acest lucru. Ipoteza noastră este că, în cazul Basarabiei, atât regimul român, cât și cel sovietic au acceptat serviciul funcționarilor locali ca pe un „rău necesar”, deoarece aceștia erau purtători ai cunoștințelor vernaculare despre societate. Nu au existat criterii „standard” de loialitate, dimpotrivă ea fost modelată situativ, prin interacțiunea unei serii de factori, obiectivi și subiectivi. Astfel, loialitatea a fost percepută și operaționalizată în mod diferit de actorii implicați. În pofida așteptărilor puterii care încerca să cultive o loialitate reactivă a localnicilor, neîncrederea față de aceștia a generat, din contra, manifestări proactive ale loialității sub ambele regimuri.

Până în prezent, o bună parte a istoricilor români și ruși susține că funcționarii locali au fost parte a unui sau altui regim din motive de loialitate națională și ideologică. Și unii istorici moldoveni au examinat problema prin prisma paradigmei exclusiviste „ocupație–eliberare”, au susținut aceleași argumente în scop de justificare a acțiunilor regimului român și de blamare a acțiunilor regimului sovietic și invers¹⁷. Acest studiu va încerca să înlăture acest handicap.

---

comise împotriva evreilor. Vezi Diana Dumitru, “An Analysis of Soviet Postwar Investigation and Trial Documents and Their Relevance for Holocaust Studies”, in Michael David-Fox, Peter Holquist, Alexander M. Martin (Eds.), *The Holocaust in the East: Local Perpetrators and Soviet Responses* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2014), 142-158.

¹⁷ Unii istorici au evidențiat avantajele politice/economice/sociale ale regimului român față de cel sovietic în anii 1918-1940 și 1941-1944, plasând accentul pe teroarea sovietică față de românii basarabeni și ignorând fenomenul Holocaustului și consecințele acestuia (vezi Veaceslav Stăvilă, *De la Basarabia românească la Basarabia sovietică (1939-1945)* (Chișinău: Tipografia Centrală, 2000); Rodica Solovei, *Activitatea Guvernământului Transnistriei în domeniul social-economic și cultural: 19 august 1941 – 29 ianuarie 1944* (Iași: Casa Editorială Demiurg, 2004); Anatol Petrencu, *Basarabia în timpul celui de-al doilea război mondial (1939-1945)* (Chișinău: Prut Internațional, 2006).

Un alt grup de istorici a susținut punctul de vedere conform căruia „ocupația” românească a distrus coeziunea socială și națională, a facilitat exploatarea economică și a distrus cea mai mare parte a evreilor din Basarabia, Bucovina și alte regiuni ale României (vezi Sergiu M. Nazaria,

Ultimele luni de guvernare a românilor (august 1939 – iunie 1940)

Începutul războiului a găsit Basarabia în cadrul României. În 1918, aceasta s-a desprins de Imperiul Rus și, după o scurtă perioadă de independență, s-a unit cu România. Eforturile de integrare în diverse domenii, demarate pe fondul pericolului bolșevic și al rezistenței unor grupuri sociale și politice față de noul regim, au fost resimțite doar parțial în Basarabia: caracterul etnic peștriș, considerat neprielnic procesului de românizare, pe de o parte, și asocierea din start a minorităților cu moștenirea rusă imperială sau cu forțele radicale bolșevice, ostile statului-națiune, pe de altă parte, precum și necesitatea unui efort uman și financiar considerabil din partea statului român au fost printre factorii care au transformat Basarabia într-o provincie „problematică” a României. Cu toate acestea, după cele peste două decenii de guvernare, românii au reușit o stabilizare a situației în regiunea estică a țării¹⁸.

La finele lunii august 1939, situația din județele Basarabiei era una relativ liniștită. În momentul în care în unele cercuri din România se discuta despre acordul de neagresiune dintre Hitler și Stalin, care ar fi o „înțelegere de lichidare a Poloniei și României”, sub influența „credinței ce circulă cu insistență că vom intra în politica Axei, animozitățile la nivel local țineau de prognozele economice pe termen lung. Basarabenii erau preocupați de adunarea și depozitarea cerealelor, prețul în scădere al grâului și interesul redus al statului pentru a-l achiziționa, precum și de faptul că evreii «caută să-și aibă averea mai mult în bani lichizi și bijuterii și mai puțin în mărfuri»¹⁹. Starea de spirit a funcționarilor publici era calificată de superiori drept una „bună”. Votarea noului statut profesional în 1938 le dădea speranțe de stabilitate profesională și materială, așa încât funcționarii, „pătrunși de simțul datoriei, își prestează conștiincios serviciul”²⁰. Totodată, a

---

Dmitrij Danu, Alexandr Moraru, Iurij Zagorcea, *Holokost: stranitsy istorii (na teritorii Moldovy i prilegajuşčih oblastjah Ukrainy v gody faşistskoj okkupatsii)* (Kishinev: CEP USM, 2005); Petru Șornikov, *Moldova în anii celui de-al doilea război mondial (1939-1945)* (Chișinău: Asociația Istoricilor și Politologilor „Pro Moldova”, 2013).

Despre modul în care cunoștințele despre război și propaganda au modelat construcția politicii memoriei în RSSM și Republica Moldova, vezi Diana Dumitru, Igor Cașu, Andrei Cușco, Petru Negură (ed.), *Al Doilea Război Mondial. Memorie și istorie în Estul și Vestul Europei* (Chișinău: Cartier, 2013).

¹⁸ Despre procesele de integrare a Basarabia în cadrul României, vezi Svetlana Suveică, *Basarabia în cadrul României (1918-1928). Modernizare prin reforme* (Chișinău: Pontos, 2010).

¹⁹ Arhiva Națională a României (în continuare, ANIC), Fond Direcția Generală a Poliției, 1937-1947, inv. 2350, d. 62/1939, f. 220-221, Inspectoratul de Poliție al Ținutului Prut, Dare de seamă asupra stării de spirit a populației, 30 august 1939.

²⁰ *Ibidem*, f. 228.

fost emisă o circulară conform căreia „se pedepseau aspru toți acei care își transportau mobila și familiile lor peste Prut”²¹.

La începutul anului 1940, tonul rapoartelor pentru București s-a schimbat. Starea de spirit a populației devenise „îngrijorătoare”, propaganda comunistă creștea în intensitate, în special în rândurile evreilor și ale altor minorități care „ascultă în general numai posturile rusești de radio”, angajându-se, ulterior, în difuzarea zvonurilor despre ocuparea de către trupele sovietice a Basarabiei și a Moldovei până la Siret. Se discuta despre debarcarea armatelor sovietice la Sulina și ocuparea orașului Iași, zvonuri care păreau verosimile considerând înlocuirea trupelor permanente cu cele de mobilitate și demararea lucrărilor de apărare pe linia Prutului. În ședința Consiliului de colaborare din județul Bălți, din care făceau parte prefectul, procurorul, șefii poliției, legiunii de jandarmi și garnizoanei de grăniceri, s-a constatat ineficiența mecanismului de recrutare a jandarmilor și a polițiștilor din mediul basarabenilor, pentru că recruții locali „nu pot constitui elemente garantate și de nădejde”, fiind propusă recrutarea funcționarilor din „Vechiul Regat și din regiuni cât mai îndepărtate” ale României²².

Odată cu înlocuirea trupelor permanente din regiune cu trupe mobile, cu demararea campaniei de bonuri și rechiziții pentru armată, precum și cu creșterea numărului de incidente pe linia Nistrului în primăvara lui 1940²³, funcționarul basarabeian intrase într-o stare de „psihoză și o stare de spirit ce poate fi concretizată prin grija zilei de mâine”²⁴. Aparatul administrativ din județe era format în majoritate din elemente locale, funcționarii din Regat constituind o mică parte a acestuia. „Regățenii” au reușit să prindă și ei rădăcini, temporare sau definitive, în Basarabia, devenind legați de regiune atât prin natura serviciului, cât și prin interese de ordin familial și material. Totodată, aceștia se arătau mai îndrăzneți în formularea de critici în adresa administrației: dacă „basarabenii” erau nemulțumiți de salariul mizer și de creșterea prețurilor, „regățenii”, preocupați de asemenea de cotidian, criticau „o atmosferă de regionalism ce pare a se accentua în mod exagerat și nefiresc”²⁵. Astfel, activitatea

²¹ *Ibidem*, d. 225/1940, f. 91, Rezidentul regal al Ținutului Nistru, Grigore Cazacliu, Memoriu, 9.07.1940.

²² *Ibidem*, Fond Ministerul de Interne, 1939-1944, inv. 755, d. 149/1940, f. 2-3, Proces-verbal, 10 ianuarie 1940. O copie a documentului se păstrează în: Gosudarstvennyi arhiv Rossiiskoi Federatsii (în continuare, GARF), Fond P8091 Kolleksiia mikrofoto kopij dokumentov zaru-bezhnykh arkhivov, op. 32 KMF-14. Rumynia, d. 20, l. 1-2.

²³ ANIC, Fond Direcția Generală a Poliției, 1937-1947, inv 2350, dos. 18.1940, f. 174, Direcțiunea Generală a Poliției. Buletin contrainformativ, nr. 271 din 24 mai 1940.

²⁴ GARF, Fond P8091, op. 32, d. 20, l. 12, Memoriu asupra stării de spirit a populației din județul Bălți.

²⁵ *Ibidem*, f. 39, Starea de spirit a populației din județul Bălți pentru luna aprilie 1940.

funcționarilor locali „trebuiește privită prin prisma intim subordonată intereselelor personale și familiare”, constatau oficialii. Printre cauze era „teama de necunoscut, proporțională într-o mare măsură de varietatea zvonurilor tendențioase circulatorii și care realmente nu pot fi așa de ușor descoperite, și deci zădărnice, [care] pun pe fiecare în situația de a-și crea întrebarea ce va face în cazul unei evacuări, unde va merge, ce și cine îi garantează un serviciu, o existență lui și familiei?”²⁶.

Zvonurile despre o posibilă abandonare a Basarabiei întăreau în rândul basarabenilor sentimentul că se așteptau „împrejurări grele”, iar pedepsele aspre, aplicate celor care răspândeau asemenea zvonuri, se arătau ineficiente²⁷. La întrebarea unora ce avea să urmeze după plecarea românilor, alții aveau pregătit un răspuns care alimenta iluzia că regimul sovietic urma să asigure „basarabenilor cele mai fericite condiții de trai”²⁸. Scăderea eficienței în activitatea funcționarilor era observată atât pe fondul zvonurilor, cât și al incapacității statului de a oferi careva garanții de stabilitate. Bunăoară, superiorii atestau că spiritul combativ al funcționarilor față de propaganda sovietică de peste Nistru devenise „discutabil”. Prefectul de Bălți se arăta sigur de faptul că, „în eventualitatea unei evacuări, niciunul nu va pleca. În momentul oportun, faptul va pune însă greaua problemă a siguranței administrației locale și a lucrurilor cu caracter militar”²⁹.

În ajunul evacuării, corpul de funcționari locali era caracterizat drept unul „lipsit de calitate, susceptibil, pe alocuri chiar, la ispite și seducțiuni materiale”³⁰. Din moment ce activitatea curentă a funcționarilor era, de cele mai dese ori, realizată „destul de greu și cu destule dificultăți firești”, decizia de extindere a atribuțiilor unor categorii de funcționari în scopul contracarării acțiunilor „dușmanilor”³¹ interni ai statului era considerată una care urma să rămână doar pe hârtie. Astfel, se constata că acestora nu li se puteau încredința sarcini de „propagandă națională”, precum supravegherea siguranței și depistarea dovezilor privind lipsa de loialitate a „dușmanilor interni” – comunitățile evreiești – sau încurajarea patriotismului la românii basarabeni, care, conform surselor, se afla la stadiul indiferenței.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ La 18 mai 1940, câteva persoane din Ismail au fost trimise în judecată pentru difuzarea zvonului că România urma să fie ocupată de Germania. ANIC, Direcția Generală a Poliției, 1937-1947, inv. 2350, d. 18/1940, f. 121-128.

²⁸ GARF, Fond P8091, op. 32, d. 20, f. 14, Memoriu asupra stării de spirit a populației din județul Bălți.

²⁹ *Ibidem*, f. 12-13.

³⁰ *Ibidem*, f. 39, Starea de spirit a populației din județul Bălți pentru luna aprilie 1940.

³¹ *Ibidem*, f. 18, Memoriu asupra stării de spirit a populației din județul Bălți.

Mereu prezenți în discursul naționalist din România interbelică, evreii erau catalogați drept cetățeni neloiali și „inamici” ai naționalizării³². Campania anticomunistă, deseori sinonimă cu campania antisemită, a contribuit în mod substanțial la marginalizarea evreilor de la periferia estică a României. La mijlocul anilor 1930, s-a produs eliminarea evreilor din sistemul administrativ, militar și din învățământ. Ca rezultat al actului de revizuire a cetățeniei din 1938, circa un sfert de milion de evrei români au devenit apatrizi³³. În 1938, aceștia au fost lipsiți de dreptul la vot, fapt care i-a poziționat și mai mult împotriva regimului. În condițiile unei radicalizări a naționalismului, „oferta” de loialitate a statului român nu numai că avea un caracter contradictoriu, ea se perimase. Astfel, în Basarabia, precum și în Bucovina, evreii au ales să salute pierderile teritoriale ale României din 1940, sperând că noul regim va manifesta toleranță și le va reîntoarce drepturile civile și economice. Mai mult, aceleași speranțe le-au exprimat și reprezentanții altor minorități, precum și români³⁴.

Poziția majorității române a basarabenilor prezenta de asemenea motive de îngrijorare. În martie 1940, rezidentul regal al ținutului Prut, Crigore Cazacliu, raporta că marea majoritate a „moldovenilor”, țăranii de la sat, „înțelege momentele grele prin care trece Patria și cu o minunată conștiință românească, în același timp împărtășește o resemnare cuminte în fața împrejurărilor, credința sa în Dumnezeu și hotărârea de neînving de a face orice fel de sacrificiu pentru liniștea Patriei și apărarea hotarelor”. Acesta considera în mod optimist că „credința lor în drepturile românești, credința lor în Rege, puterea lor de sacrificiu și credința lor în Dumnezeu n-au fost alterate într-un nimic”³⁵. Un tablou mai puțin optimist era descris de prefectii de județ, care urmăreau starea de lucruri la fața locului. Astfel, prefectul județului Cetatea Albă constata că moldovenii

³² În Basarabia, poziția evreilor față de Unirea din 1918, de rând cu cea a conaționalilor lor din alte provincii nou-reunite la România, poate fi caracterizată drept una „între o așteptare pasivă și o neutralitate declarată” (Glass, *Varianten*, 149). Spre deosebire de evreii din Regat, asimilarea lingvistică a evreilor din Basarabia nu s-a produs cu succes. Despre poziția oficială față de evreii din Transilvania, vezi, pe larg, Kühner-Wielach, *Siebenbürgen ohne Siebenbürger?* 341-343. Termenul „naționalizare” este utilizat în sensul (rar) de a da caracter național, de a adapta la specificul național (nota red.).

³³ Statutul a 617.396 de evrei a fost revizuit, dintre care 392.172 (63,50 %) și-au păstrat cetățenia română, iar 225.222 (36,50 %) au pierdut-o. Vezi Decret-lege pentru revizuirea cetățeniei evreilor din România, nr. 169 din 21 ianuarie 1938, în Lya Benjamin (ed.), *Evreii din România între anii 1940-1944*. Vol. 1. *Legislația antievreiască* (București: Hasefer, 1993), 21-32.

³⁴ Glass, *Varianten*, 149; Simon Geissbühler, *Blutiger Juli. Rumäniens Vernichtungskrieg und der vergessene Massenmord an der Juden 1941* (Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh Verlag, 2013), 47.

³⁵ ANIC, Fond Ministerul de Interne, 1939-1944, inf. 755, d. 431/1940, f. 4, 7, Starea de spirit a populației din Ținutul Nistru pentru luna mai 1940.

aveau un comportament apatic, cauza fiind ascunsă chiar în comportamentul administrației, care, timp de peste două decenii, a „făcut prea puțin pentru moldovenii de la malul Nistrului”. În județul cu o populație de 80 % minoritari, germanii „sunt foarte liniștiți, spunând că nu le este teamă de o invazie rusă, deoarece cancelarul Hitler știe ce să facă pentru ca populația germană de pretutindeni să nu sufere”, rușii și ucrainenii „cu stare materială bună sunt contra U.R.S.S., iar ceilalți abia așteaptă începerea unei acțiuni din partea sovietelor pentru ocuparea Basarabiei”. În grupul de pe urmă erau incluși minoritarii săraci, printre care și evreii, cărora le era frică de extinderea practicilor antisemite din Germania, așa încât aceștia „își doresc o dominație sovietică”, în speranța că situația lor se va îmbunătăți³⁶. În raportul său pentru luna februarie 1940, prefectul făcea apel la organele administrative centrale în vederea completării rândurilor pretorilor și notarilor, dar numai cu „cei de origine etnică română, deoarece avem prea mulți minoritari, iar în comunele moldovenești să fie trimiși dintre cei mai aleși, pentru ca să poată conlucra la ridicarea acestei populații pe tărâm național, cultural, economic etc., ea fiind mult mai înapoiată sub toate raporturile față de populația minoritară din județ”³⁷.

Prefectul județului Lăpușnă, populat în majoritate de români basarabeni, se arăta conștient de faptul că „trăim vremuri excepționale”, din care cauză era „necesară o muncă și mai încordată, minuțioasă și mai conștiincioasă din partea tuturor și face apel la toate inimile care simt românește”. Pe lângă evreii mereu ostili, acesta indica și cercurile de muncitori, ambele grupuri pregătind scenarii de „acaparare” a posturilor administrative care urmau să rămână vacante în momentul intrării Armatei Roșii în regiune. În aceste condiții, pretorilor li se cerea să facă apel la „sentimentul de patriotism al tuturor funcționarilor și cetățenilor conștienți, pentru a pune la contribuție toate puterile în vederea ridicării satelor și a apărării naționale” față de propaganda comunistă³⁸.

De ce, la peste două decenii de administrare a Basarabiei, loialitatea funcționarilor locali era pusă sub semnul întrebării? În opinia oficialilor basarabeni, situația era o consecință a eșecului politicii „cele mai necesare asimilări” a minoritarilor din Basarabia, aceștia rămânând o masă neloyală și rebelă. Drept consecință, ar fi avut de suferit și calitatea guvernării, pentru că de-a lungul perioadei interbelice „nu s-a privit în față această importantă problemă”. În situa-

³⁶ *Ibidem*, d. 200/1940, f. 49v, Prefectura județului Cetatea Albă către Ministerul de Interne, Direcția Administrației de Stat, nr. 404-B din 5 iunie 1940.

³⁷ *Ibidem*, f. 19v, Prefectura județului Cetatea Albă către Ministerul de Interne, Direcția Administrației de Stat, nr. 1971, 28 februarie 1940.

³⁸ *Ibidem*, d. 203/1940, f. 27, 27v, Proces-verbal, 2 ianuarie 1940. Fond 755 MI, d. 202/1940, f. 3; Ședința Consiliului de Colaborare Lăpușna, 22 februarie 1940.

ția de criză din primăvara lui 1940, strategia de implementare a politicii de cadre rămânea neschimbată: înlocuirea funcționarilor, jandarmilor și polițiștilor cu persoane din Vechiul Regat, care „ar putea crea, în scurt timp, osatura unui aparat administrativ garantat, corespunzător vremurilor și cu deosebire combativ și informativ prețios”³⁹.

28 iunie 1940: cine pleacă și cine rămâne

La 26 iunie 1940, URSS, care, pe parcursul perioadei interbelice a evitat să recunoască unirea Basarabiei cu România din 1918, a emis o notă ultimativă în adresa României, conform căreia evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord urma să aibă loc într-un termen de 4 zile⁴⁰. Evacuarea s-a produs în mare grabă: la 28 iunie armata sovietică ocupase deja o parte din orașele basarabene și bucovinene⁴¹, a doua zi ajungând la râul Prut⁴². În următoarele zile, în multe localități au fost organizate parade de salut ale noii guvernări. Ulterior, au urmat tratative privind predarea și primirea bunurilor instituțiilor publice, precum și „evaluarea pagubelor” cauzate de armata și administrația română în perioada evacuării⁴³.

În ce mod s-au comportat funcționarii publici locali în perioada scurtă „in-between the regimes” și care au fost factorii ce le-au influențat decizia⁴⁴? Funcționarii au fost nevoiți să ia decizii privind evacuarea în situații complexe,

³⁹ GARF, Fond P8091, op. 32, d. 20, f. 13, Memoriu.

⁴⁰ Schimbul de note diplomatice dintre România și URSS din 26-28 iunie 1940 poate fi consultat integral în: Ion Șișcanu, Vitalie Văratec, *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia* (Chișinău: Universitas, 1991), 17-19.

⁴¹ Unele orașe au fost ocupate în câteva ore. Între timp, doar câteva trenuri au trecut peste Prut. Din regiunile în care nu existau stații de tren în apropiere, se pare că au reușit să se evacueze doar acele persoane care posedau un automobil sau o căruță.

⁴² Despre operația de evacuare, precum și despre tratativele comisiei mixte româno-sovietice de la Odesa vezi Ion Șișcanu, *Raptul Basarabiei 1940* (Ploiești: Libertas, 2012); Florica Dobre, Vasilica Manea, Lenuța Nicolescu, *Anul 1940. Armata română de la ultimatum la Dictat. Documente*, vol. 1-3 (București: Europa Nova, 2000).

⁴³ Despre lucrările „Comisiei tehnice de evaluare a pagubelor cauzate de armata și autoritățile române în urma evacuării Basarabiei și Bucovinei de Nord” a scris istoricul Ion Șișcanu (Ion Șișcanu, *Uniunea Sovietică-România 1940 (tratative în cadrul comisiilor mixte)* (Chișinău: ARC, 1995). Miile de dosare care reflectă activitatea acestei comisii se păstrează în arhiva GARF, în fondul cu aceeași denumire: GARF, Fond P-7627 Sovetsko-rumynskaja tehnikeskaja komissija po vyiasneniju ubytkov, prichinennykh Rumynskoi armiej i vlastjami pri evakuatsii Bessarabii i Severnoj Bukoviny.

⁴⁴ Situația celor care s-au evacuat este prezentată, prin prisma punctului român de vedere privind consecințele ocupației Basarabiei de către trupele sovietice, într-un studiu recent, însoțit de un număr impresionant de documente: Mihai Tașcă, Wolfram Niess (ed.), *Dezmembrarea României. Anexarea de către URSS a Basarabiei, Nordului Bucovinei și Ținutului Herța – 1940 (Studiu și culegere de documente)* (Chișinău: Serebia, 2015).

sub presiunea unui amalgam de factori de natură obiectivă și subiectivă. Deși din mai 1940 fiecare instituție administrativă locală trebuia să pună pe hârtie un plan de evacuare, ordinul de evacuare i-a luat prin surprindere pe funcționarii de rang inferior, care nu erau ținuți la curent cu deciziile centrului. Bunăoară, Pavel Jitniuc, funcționar al Inspectoratului Școlar al ținutului Nistru, cu sediul la Chișinău, își amintea că la 28 iunie 1940 „am văzut pe străzile orașului o mare învălmășeală și am auzit că vin rușii, rămânând trăsniț de acest zvon, dar totuși am plecat la Inspectorat să văd ce va face instituția. Când am ajuns la Inspectorat, [...] toți funcționarii au întrebat pe șefii noștri de atunci dacă trebuie să ne pregătim fiecare pentru evacuare, însă inspectorii ne-au dat ordin să rămânem pe loc”. Inspectorul general I. Macovei își asigurase subalternii, „agitați și enervați [care] alergau din birou în birou, neștiind ce să facă”, că instituția urma să se evacueze la Mizil și „să stea în birouri și să lucreze și cu mai multă râvnă, și <să arate că sunt disciplinați când vor veni rușii> [subl. în doc.]”. S-a făcut de serviciu la telefon pentru a ține contact permanent cu instituțiile centrale, dar ordinul de evacuare nu a venit⁴⁵. Conform unui raport, Macovei, de deciziile căruia depindea soarta întregii instituții, s-ar fi ascuns în mod intenționat pentru a nu fi găsit de superiori⁴⁶. Ulterior, autoritățile sovietice au emis un comunicat în conformitate cu care toți funcționarii urmau să se prezinte la serviciu, în caz contrar erau dați pe mâna organelor de ordine. Astfel, Pavel Jitniuc a fost numit casier-contabil la Comisariatul Norodului pentru Învățământ. Ulterior, a depus cerere de repatriere în România, dar nu a primit răspuns⁴⁷.

Evacuarea administrației române din Basarabia s-a efectuat în mare grabă și cu o organizare proastă. Cu toate acestea, constatăm că decizia funcționarilor de a rămâne în Basarabia a fost determinată mai degrabă de o serie de motive personale și de familie. Bunăoară, la intrarea trupelor sovietice în Basarabia, învățătoarea Metrodora David Hondru, văduva bibliografului basarabean Alexandru David și mama viitorului pictor român Aurel David, avea copilul bolnav. De asemenea, aceasta indică faptul că „am avut lucrări asupra mea de bibliografie română pe care nu am dorit să le las și nu am avut cu ce mă

⁴⁵ Alte documente semnalează cazuri în care ordinele de evacuare nu au ajuns la instituții din motive tehnice: evacuarea funcționarilor și a jandarmilor avea loc, de regulă, înaintea evacuării trupelor, fapt care a făcut ca legătura telefonică dintre diferite instituții să fie întreruptă. ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, 1937-1947, inv. 2350, d. 225/1940, f. 58, Inspectoratul Regional de Poliție Iași, nr. 15.387 din 4.07.1940.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 92v, Rezidentul regal al Ținutului Nistru, Grigore Cazacliu, Memoriu, 9.07.1940.

⁴⁷ La restabilirea administrației române în iunie 1941, a dorit să se întoarcă în serviciu. Astfel, dosarul său a ajuns pe masa comisiei de „evaluare a loialității oficialilor rămași sub administrația sovietică după 28 iunie 1940” din județul Lăpușna. Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare, ANRM), fond 2024, inv. 1, d. 19, f. 8-9. Memoriu.

transporta”, de aceea nu s-a evacuat; ulterior, i-a fost frică să ceară repatriere, „văzând că mereu se fac arestări”. Din cauza statutului de fostă soție a unui intelectual basarabean care a promovat românismul⁴⁸, a fost cercetată de trei ori de autoritățile sovietice „pe motive naționale”.⁴⁹ La restabilirea regimului român în 1941, după o investigație minuțioasă a activității acesteia în perioada regimului sovietic, a fost repusă în funcție⁵⁰.

Nu s-a refugiat peste Prut nici Mitrofan Gamer, profesor secundar la Liceul „Al. Hâjdău” din Chișinău și lector de limba română la instituțiile statului. Absența de acasă a copiilor, aflați în vacanță la rude, faptul că pregătise actele pentru pensionare, în final, faptul că „nu m-au lăsat bolșevicii, deși fusesem înscris pentru plecare”, precum și lipsa mijloacelor de transport au fost printre motivele care l-au determinat să rămână⁵¹. Într-adevăr, oficialii locali raportau centrului despre faptul că nu se găsea transport, benzină, dispăruseră și birjarii evrei⁵². Îmbarcarea în puținele trenuri cu refugiați a fost foarte dificilă, fiind semnalate și cazuri de boicotare intenționată a serviciului de către funcționarii CFR, în majoritate minoritari⁵³.

⁴⁸ Vezi Alexandru David, *Bibliografia lucrărilor privitoare la Basarabia apărute de la 1918 încoace* (Chișinău 1933). Pe Leon T. Boga, director al *Cuvântului moldovenesc*, l-a rugat să aibă grijă de copil și de soție, iar banii obținuți de pe urma publicării volumului să-i depună la cont pe numele copilului: cf. Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, vol. 1 (Chișinău: Muzeum, 1993), 162-171.

⁴⁹ Își amintea că organele de ordine au dat buzna la un miez de noapte, insistând să examineze scrierile soțului său; atunci a fost sfătuită să-l citească pe Marx. Ulterior, a fost denunțată de colegii săi de serviciu, și ei profesori școlari, sub motiv că „lucrările soțului meu Alexandru David au stil burjuaznic, și că a fost un înflăcărat naționalist român, și că am pus portretele scriitorilor Grigore Alexăndrescu și Bogdan Petriceicu Hașdeu în casa școlii unde locuiesc”. ANRM, Fond 2024, inv. 1, d. 11, f. 11-14, Declarație, f.a.

⁵⁰ Conform raportului poliției din localitate, în perioada serviciului, Metrodora David ar fi rupt cruciulițele de la gâtul unor eleve și ar fi forțat elevii să se roage la portretul lui Stalin. La rândul său, aceasta susținea că avizul negativ al șefului de post din localitate se datora refuzului de a-i fi concubină. În urma anchetei efectuate de pretura Hâncești, s-a constatat că profesoara, „fie de formă, pentru a complace regimului de atunci care plătea salariul, fie din convingere, a făcut propagandă comunistă”. Faptul că aceasta ar fi putut pune copiii să se roage la portretul lui Stalin era explicat în modul următor: „Copiii erau întrebați la cursuri al cui este portretul, iar din informațiile luate, sub regimul bolșevic, fiind exclusă orice pedeapsă a elevilor, unii învățători întrebuițau sistemul bomboanelor pentru stimularea elevilor sau ca răsplată a celor mai bune răspunsuri”. Nu a fost demonstrată afirmația învățătoarei, potrivit căreia șeful de post i-ar fi propus „lucruri rușinoase”. ANRM, Fond 2024, inv. 1, d. 11, f. 1v, 3, 6, Pretura Plășii Hâncești, jud. Lăpușna, nr. 7435 din 26 martie 1942.

⁵¹ *Ibidem*, d. 8, f. 3, Declarație, 12.08.1941.

⁵² ANIC, Fond Direcția Generală a Poliției, 1937-1947, inv. 2350, d. 225/1940, f. 91, Rezidentul regal al Ținutului Nistru, Grigore Cazacliu, Memoriu, 9.07.1940.

⁵³ De ex., un refugiat a raportat că personalul CFR de origine rusă din Lipnic, județul Hotin, a boicotat circulația normală a trenurilor prin localitate, după care a întâmpinat trupele sovietice

„Zăpăceala din primele zile și neștirea ce să faci, cum să procedezi” – astfel a motivat funcționarea la Administrația Financiară Lăpușna, Lidia Baranovskaia, de origine rusă, rămânerea sa în Basarabia și continuarea serviciului în cadrul regimului sovietic. Nu făcuse cerere de repatriere, dar planifica să plece în țară cu încă două familii de preoți, care ulterior au fost arestați, iar soțiile și copiii lor și-au găsit adăpost în casa familiei Baranovski, așa încât plecarea a fost amânată. A fost cercetată de NKVD din cauza originii nobile a tatălui său⁵⁴, dar „s-a dovedit că eu am lucrat toată viața și m-au lăsat să lucrez”, astfel încât a putut să-ți câștige existența⁵⁵. Colega sa, Natalia Vells, fiica nobilului basarabean Dmitrii N. Semigradov, la fel nu reușise să se refugieze, fiind „surprinsă de ruși”. În cazul ei, „originea socială nesănătoasă” a fost motivul pentru care a suferit sub noul regim: averea i-a fost confiscată, aflându-se într-o „stare specială grea și neavând pe nimeni care să mă ajute”. Deși era angajată, salariul era extrem de mic, fiind nevoită să-și vândă lucrurile din casă; „din motivul mizeriei mari”, a fost cercetată de autorități⁵⁶.

La intrarea Armatei Roșii în Basarabia, au preferat să rămână în ținut și funcționarii care, în mai 1940, susținuseră examenul pentru postul de pretor, ulterior ocupând posturi de notar⁵⁷. „Din cauze de forță majoră”, a rămas în regiune fostul primar al comunei Valea lui Vlad, Ilie P. Ionescu, care, în mai 1940, a susținut examenul pentru funcția de pretor. La reîntoarcerea românilor în iunie 1941, s-a înrolat ca voluntar în Regimentul 29 Infanterie, ulterior solicitând reîncadrarea în funcția de pretor după verificarea activității sale „sub stăpânirea bolșevică”⁵⁸. Toți acești funcționari invocau motive personale pentru care nu au părăsit Basarabia, ulterior angajându-se fără rezerve în serviciul noului regim. Dintre funcționarii care nu au plecat unii și-au arătat în mod deschis sprijinul pentru regimul sovietic, criticând abuzurile români-

---

cu drapele roșii (*Ibid.*, f. 57, Inspectoratul regional de poliție Iași, personal confidențial, 10 iulie 1940). Vezi Andrei Florin Sora, „Les fonctionnaires publics roumains appartenant aux minorités ethniques dans la Grande Roumanie”, in Silvia Marton, Anca Oroveanu, Florin Țurcanu (coord.), *L'État en France et en Roumanie aux XIXe et XXe siècle* (București: New Europe College 2011), 181.

⁵⁴ Posibil, Baranovski Alexandr Ivanovici, funcționar, secretar al Trezoreriei Guberniei Basarabia.

⁵⁵ ANRM, Fond 1582 Comisia județeană pentru verificarea dosarelor funcționarilor rămași pe teritoriul Basarabiei în perioada anexării ei la URSS (1940-1941) Lăpușna, inv. 2, d. 3, f. 1, Declarație, f.a.

⁵⁶ Odată cu restabilirea regimului român, a fost reinstuită în serviciul public. *Ibid.*, d. 28, f. 3, Declarație, f.a.; f. 4, Aviz, 22 octombrie 1941.

⁵⁷ Acesta a fost cazul lui Zaharia Ghercoglo, Simeon Ciornea, Vadim N. Maho și Anatolie I. Zaporojan. ANIC, Fond Ministerul de Interne, 1939-1944, inv. 755, d. 30/1941, f. 41, Ministerul Afacerilor Interne, Direcțiunea Administrației de Stat, nr. 1076 din 5.01.1942.

⁵⁸ Pentru actele despre activitatea sa vezi *ibid.*, d. 29/1941, f. 29, 67, 68, 70; d. 30/1941, f. 51-55.

lor. Bunăoară, la Tighina, subinspectorul de poliție Berezovschi se alăturase unui „grup de evrei comuniști, cu un steag roșu în mână, cu cuvintele: «Bine că am scăpat de jugul român, pe care l-am purtat 22 de ani și ne ajunge»”. La Călărași, zece gardieni de poliție au refuzat să se evacueze, amenințând pe comisarul Virgil Ionescu cu moartea, iar la Cahul medicul primar a refuzat evacuarea spitalului din localitate⁵⁹. În majoritatea cazurilor, aproape fără excepție, comportamentul funcționarilor care au decis să rămână în Basarabia a fost calificat de români drept „act de trădare”, în timp ce comportamentul celor care s-au refugiat, „au dat dovadă de patriotism, salvând averea statului și arhiva instituțiilor”, a fost calificat drept unul patriotic, de jertfire în numele „cauzei naționale”.

În contrast cu funcționarii de rang inferior, cei mai mulți funcționari de rang superior – prefecți, șefi de direcții în administrațiile ținutale, pretori, primari, șefi ai posturilor de poliție și jandarmerie – s-au evacuat peste Prut, aceștia invocând motive ideologice și patriotice, dar mai ales anticipând consecințele deciziei de a rămâne, care comporta un risc enorm. Similar funcționarilor din țările baltice, cei din Basarabia au făcut parte din veriga puterii unui regim „burghezo-moșieresc”, fiind catalogați de noua putere drept „uzurpatori” și „colaboraționiști”. Bunăoară, rezidentul regal al ținutului Nistru, Grigore Cazacliu, fost deputat basarabean care în 1918 a votat pentru unirea Basarabiei cu România, după ce a organizat evacuarea și a „dispus să se ardă toate actele secrete”, s-a refugiat în România „din motive patriotice”. Acesta a refuzat să dirijeze operația de predare a bunurilor instituțiilor publice: „Am comunicat Domnului Ministru de Interne că dacă îmi va cere să mă împuște – o fac, însă eu, Grigore Cazacliu, care am luptat toată viața mea și cu toate rudele mele contra rușilor, și mai cu seamă contra comuniștilor – nu pot să predau tocmai eu Basarabia și copiii mei să fie arătați cu mâna că tatăl lor a predat Basarabia. Domnul Ministru de Interne a înțeles tragedia mea [...] Am trecut Prutul cu ferma convingere că în curând mă voi întoarce pe meleagurile strămoșilor mei”⁶⁰.

Pe de altă parte, au existat numeroase impedimente din partea autorităților sovietice care încercau să zădărnicească evacuarea. Funcționarii evacuați semnalau despre interogările la care au fost supuși de către organele de forță, care promiteau o serie de privilegii profesionale și materiale pentru funcționarii care își continuau activitatea. Unii funcționari au fost arestați chiar în momentul în care încercau să se evacueze, cum a fost cazul funcționarului Radu de la Tighina, care a fost arestat la gara Chișinău, al presedintelui Tribunalului Chișinău,

⁵⁹ *Ibidem*, Fond Direcția Generală a Poliției, 1937-1947, inv. 2350, d. 225/1940, f. 60-61, Directoratul regional de Poliție Iași, Oficiul Poliției de Siguranță, nr. 15.387 din 4 iulie 1940.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 92v, Rezidentul regal al Ținutului Nistru, Grigore Cazacliu, Memoriu, 9.07.1940.

Stere, și al judecătorului de instrucțiune Stelian⁶¹. O înaintare ulterioară a cererii de evacuare era „un mare risc, deoarece de îndată intrai pe mâna GPU-ului, și nu se știe dacă în aceeași noapte nu vei fi ridicat”⁶². Conform unor estimări, din cauza presiunii, aproximativ 60 % dintre funcționarii din județul Cetatea Albă au renunțat la evacuare⁶³. Constatările sceptice ale prefectilor din ajunul evacuării Basarabiei sunt, astfel, confirmate de istoriile personale ale funcționarilor: în momentul unor presiuni fără precedent, comportamentul acestora era ghidat în mare parte de interese personale și de familie.

Funcționarii basarabeni sub regimul sovietic (iunie 1940 – iunie 1941)

După 28 iunie 1940, împuternicirile organelor legislative și executive ale RAS-SM⁶⁴ din cadrul RSS Ucrainene au fost extinse în mod provizoriu asupra Basarabiei, situație păstrată până la 2 august 1940, când cele două regiuni au format RSS Moldovenească. Printre primele acțiuni ale regimului sovietic era anihilarea funcționarilor implicați activ în „construcția națională” a României interbelice și în statornicirea „regimului burghezo-moșieresc român”. Această formulă a fost deseori utilizată în documentele vremii și preluată de istoriografia sovietică pentru a sublinia diferențele politico-ideologice substanțiale dintre regimuri și, prin urmare, pentru a cataloga „trădătorii” și „dușmanii” care au servit regimul. Organele sovietice de securitate semnalau prezența în Basarabia a unui „număr semnificativ al elementului antisovietic din rândul latifundiarilor, comercianților, polițiștilor, jandarmilor, albgardiștilor, primarilor, al fugarilor din URSS și al altor elemente sociale străine care desfășurau activitate contrarevoluționară” în colaborare cu agențiile române de informații⁶⁵. În conformitate cu un document secret al împuternicitului CC al PC(b)U și al Sovnarkom-ului URSS în Moldova, S. A. Goglidze, acest motiv a servit drept

⁶¹ *Ibidem*, f. 19, Extras din declarație, de Bodnar Vasilica din Tighina; *Ibid.*, f. 32, Declarație, de Cotronis Ștefan din Chișinău, f.a.

⁶² *Ibidem*, f. 19, Extras din declarația Dnei Bodnar Vasilica din Tighina.

⁶³ Date din „Memoriu asupra ocupării orașului Cetatea Albă de către trupele ruse și evacuarea funcționarilor”, de Ioan V. Cristescu, 17 iulie 1940. *Ibid.*, f. 72.

⁶⁴ Despre crearea RASSM vezi Alexandr Voronovich, “Justifying Separatism: The Year 1924, the Establishment of the Moldovan ASSR and History Politics in the Transnistrian Moldovan Republic”, *Euxeinos. Governance and Culture in the Black Sea Region*, 15/16 (2014), *Special Issue: Moldova: A Borderland’s Fluid History*, 104-118.

⁶⁵ Rossiiskii gosudarstvennyi arkhiv sotsialno-politiceskoi istorii (în continuare, RGASPI), fond 573 Upolnomochennyi TsK VKP(b) i SNK SSSR po Moldavskoj SSR (1945-1950), inv. 1, d. 1, f. 76, Sovershenno sekretno, seria „K”, Tsentralinyi Komitet VK P(b), tov. Stalinu, Moskva, Kreml’, 31.05.1941.

bază pentru planificarea deportării foștilor polițiști și jandarmi, în număr de 440, precum și a foștilor primari din Basarabia, în număr de 625. La 31 mai 1941, Comisariatul Poporului pentru Securitate avea toate materialele pregătite pentru fiecare categorie de deportați⁶⁶. Au fost semnalate cazuri de arestare a foștilor funcționari publici și a membrilor partidelor de dreapta, care, după interogatoriul trecut la GPU, erau „trimiși în locuri unde nu se mai știe nimic de soarta lor”⁶⁷.

Instalarea administrației sovietice a fost însoțită de acte de violență față de funcționarii locali. Astfel, chestorul Berezovschi, care prezida comisia de predare a atribuțiilor instituționale din Tighina, a fost împușcat pentru că a refuzat să ofere informații despre apartenența politică a locuitorilor orașului. Au fost, de asemenea, omorâți șeful Gării Cetatea Albă și locțiitorul acestuia, Ojov, precum și fostul primar de Ungheni, căpitanul Grumvirescu⁶⁸. La Cernăuți, după interogatoriul de la GPU, au fost arestați funcționari și foști membri ai Mișcării Legionare; suspecți de „trădare”, aceștia erau „trimiși în locuri unde nu se mai știe nimic de soarta lor”⁶⁹. Conform estimărilor istoricului moldovean Igor Cașu, „numărul probabil al celor considerați «dușmani ai puterii sovietice» și care au suferit într-un fel sau altul de pe urma regimului sovietic instalat în Basarabia și Bucovina de Nord este de 86.604 persoane, dintre care 1.122 erau funcționari arestați între 28 iunie și 4 iulie 1940”⁷⁰.

Simultan, avea loc crearea organelor administrative locale: de voloste – în frunte cu un comisar, rurale – în frunte cu un președinte al sovietului sătesc. „Comitetele împlinitoare”, din care făceau parte în majoritate reprezentanți ai minorităților, aveau atribuții de administrare a comunelor și puteri de gospodă-

⁶⁶ Statistica persoanelor care urmau să fie deportate se prezenta în modul următor: 980 de lideri ai partidelor burgheze, 137 de proprietari de pământ, 285 de ofițeri albgardiști, 83 de foști ofițeri în armata țaristă implicați în activitate cu caracter antisovietic, 1948 de comercianți și 411 proprietari de imobile. *Ibid.*, f. 77.

⁶⁷ Despre deportarea moldovenilor în Siberia și Kazahstan vezi Valerii Pasat, *Trudnye stranitsy Moldovy, 1940-1950-e gody* (Moskva: Terra, 1994), 164; despre deportarea din RSSM vezi, detaliat, Igor Cașu, „Represiunile în Moldova sovietică”, în Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrinu, Cristian Vasile (ed.), *Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România. Raport final* (București: Humanitas, 2007), 739-764. Arestări similare au fost efectuate în Bucovina (ANIC, Fond 2350 Direcția generală a poliției, 1937-1947, d. 30/1940, f. 96, Direcțiunea Generală a poliției. Buletin contrainformativ, nr. 496 din 30.07.1940).

⁶⁸ Traian D. Lazar, „1940. Perdeaua de fier precede cortina de fier”, în Gheorghe Buzatu (coord.), *Bătălia pentru Basarabia (1941-1944)* (București: Mica Valahie, 2010), 36.

⁶⁹ ANIC, Fond 2350 Direcția generală a Poliției, 1937-1947, d. 30/1940, f. 96, Direcțiunea generală a poliției. Buletin contrainformativ, nr. 496 din 30.07.1940.

⁷⁰ Pasat, *Trudnye stranitsy*, 166; Igor Cașu, „Politica națională” în Moldova Sovietică, 1944-1989 (Chișinău: Cartdidact, 2000), 326.

rire nelimitate⁷¹. A demarat numirea în posturi de răspundere a funcționarilor cu un trecut verificat – membri ai Partidului Comunist și foști funcționari din RASSM, din RSS Ucraineană și din alte republici unionale, care erau, de regulă, ruși și ucraineni. Posturile mai puțin importante erau ocupate de simpatizanții regimului sovietic, în special din rândurile păturilor sărace sau dintre cei care declarau că au avut de pățimit, moral sau financiar, de pe urma regimului român. Unul dintre criteriile de selecție a cadrelor locale, fără de care ar fi fost imposibil transferul de putere, era comportamentul din 28 iunie și poziția față de noua putere. Au devenit tipice cazuri ca cel al lui Petre Sfeclă, fostul președinte al organizației Frontului Renașterii Naționale⁷² din județul Soroca, care ar fi ieșit, împreună cu alți doi funcționari, în întâmpinarea trupelor sovietice cu un drapel roșu, pe care l-a instalat pe clădirea corpului didactic, și ulterior a fost numit președinte al sovietului local Soroca⁷³.

Un caz interesant de schimbare a puterii s-a produs în satul Racovăț, județul Soroca, unde Samuil Șaim a fost numit președinte al sovietului sătesc, locțiitor – un oarecare Șarko, iar secretar – Feinstein⁷⁴. Dacă față de schimbarea conducerii locale locuitorii au rămas aparent indiferenți, atunci aceștia s-au revoltat față de decizia de confiscare a averii bisericii locale în folosul statului. În timpul protestului din centrul satului, Feinstein a fost observat intrând în biserică: „Cu ce ocazie un evreu a intrat în biserică, lui îi este interzis să între într-un lăcaș creștin”, se indignau locuitorii. Protestatarii solicitau judecarea acestuia și dimituirea conducerii locale, formată din „cuziști și gardiști”; calificative similare au folosit și autoritățile sovietice, doar că față de organizatorii protestului⁷⁵. În documentele NKVD-ului, Garda de Fier era calificată drept „cea mai conspirativă organizație, ani de zile pregătită pentru activitate ilegală”, care avea „cadre teroriste, unite în grupuri speciale”⁷⁶.

⁷¹ ANIC, Fond Direcția Generală a poliției, 1937-1947, inv. 2350, d. 198/1940, f. 14-15, Informațiuni din teritoriile ocupate de U.R.S.S., 10.09.1940.

⁷² Fondat în decembrie 1938, F.R.N. a fost unica organizație politică din stat în rândurile căreia au fost înscrși în mod automat toți funcționarii publici. „Înființarea organizației politice F.R.N.”, *Monitorul Oficial*, nr. 293 din 16 decembrie 1938, S. 1-2. Cf. Florin Grecu, *Construcția uni partid unic – Frontul Renașterii Naționale* (București: Editura Enciclopedică, 2012).

⁷³ Lazar, 1940, 37. Potrivit unui document, doctorul Rabinovici era președinte. ANIC, Fond Direcția Generală a Poliției, inv. 2350, d. 225/1940, f. 61, Inspectoratul regional de poliție Iași, personal confidențial, din 10.07.1940.

⁷⁴ Transliterarea numelui în limba română este preluată din document. RGASPI, Fond 573, inv. 1, d. 1, f. 25, 29, Sovershenno sekretno, lično, Umolnomochennomy TsK VKP(b) i Sovnarkoma Sojuza SSR, tov. Goglidze, 9.05.1941.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 28.

⁷⁶ Sovershenno sekretno, seria „K”, Tsentralinyi Komitet VK P(b), tov. Stalinu, Moskva, Kreml'. *Ibidem*, f. 76.

Dacă autoritățile sovietice îi „vânau” pe foștii legionari și pe dușmanii popoului, cele române, deja în retragere, erau preocupate de identificarea deputaților Sovietului Suprem al RSSM, cu scopul „de a împiedica orice acțiune a acestora în contra intereselor Statului” român⁷⁷. Basarabenii însă căutau dreptate la „aleșii poporului”, indicând abuzurile care se produceau în procesul transferului de putere. În conformitate cu o scrisoare anonimă a unui locuitor, în vârstă de 65 de ani, în adresa deputatului circumscripției Soroca, Andrei Andreevici [Andreev]⁷⁸, transferul de putere la nivel local s-a făcut cu mari abateri, fiind destituiți mai degrabă „lucrători cinștiți și buni, decât agenți” ai Siguranței, care circulau liber prin Chișinău. Majoritatea membrilor de partid și a funcționarilor erau veniți din Ucraina și se comportau „nu ca frații, ci ca dușmani ai poporului”, făcând „tot posibilul pentru a nu ne apropia pe noi cu Dv., ci din contra – pentru a ne depărta”. Astfel, „ceea ce românii au reușit să facă timp de 22 de ani, ai voștri lucrători de partid și alți funcționari venetici au făcut în 7 luni. Dintr-un locuitor pașnic, liniștit și modest, cum a fost dintotdeauna basarabeanul, el a fost transformat într-unul înrăit, plin de ură, scuipat și amestecat cu noroi”, constata cu amărăciune autorul scrisorii⁷⁹.

Faptul că era susținută numirea în posturi a funcționarilor de altă origine decât cea română a constituit un semnal de neîncredere pentru populația majoritară, pe de o parte, și unul de colaborare pentru minorități⁸⁰. Statutul le-a oferit acestor funcționari accesul la o serie de privilegii sociale și materiale, cum ar fi accesul privilegiat la fondul locativ⁸¹ și mărfuri. Funcționarii au primit cetățenie sovietică fără careva restricții, bucurându-se de privilegii și la pașaportizare. Dintr-o notă critică privind regimul de pașaportizare rezultă că un număr mare de funcționari care au servit și sub regimul român primiseră pașapoare în regim prioritar, în timp ce „din Chișinău miliția expulza în masă în termen restrâns (48 ore) pe foștii comercianți, inclusiv pe cei mici. Tăișul pașaportizării a fost îndreptat împotriva evreilor, în special a micilor comercianți evrei. Mai mare

⁷⁷ ANIC, Fond Direcția generală a poliției, 1937-1947, inv. 2350, d. 197/1941, f. 1, Pentru Secția Informații, notă, 24 noiembrie 1941.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 4, Lista deputaților aleși în Sovietul Suprem al Republicii Moldovenești a URSS, 24.11.1941.

⁷⁹ RGASPI, Fond 573, inv. 1, d. 1, f. 128-131, Sekretno, kopija, Mnogouvazhaemyi tovarichsh, Andrei Andreevich, semnat cu pseudonimul „orașan” (gorozhanin).

⁸⁰ O „politică națională” a început să fie implementată în RSSM după 1944. Vezi Cașu, „Politică națională”.

⁸¹ Unul dintre numeroasele documente privind „distribuirea proprietății municipale” a fost întocmit de comisarul controlului de stat, A. Butko, în adresa autorităților RSSM. RGASPI, Fond 573, Upolnomočennyi TsK BKP(b) i SNK SSSR po Moldavskoi SSR (1945-1950), op. 1, d. 32-48, Sekretariu TsK KP(b)M, tov. Borodinu, P.G., 19.05.1941.

nedreptate nici că se poate imagina. Acești oameni mai mult ca alții au așteptat puterea sovietică”⁸².

Deși marea majoritate a funcționarilor au fost încadrați în noile structuri administrative, faptul că aceștia au activat sub regimul român a rămas punctul vulnerabil al acestora și, în unele cazuri, motivul esențial pentru a fi învinuit ulterior de „trădare”, demis, deportat și anihilat. Documentele de după 1944 demonstrează că în RSSM „colaborarea” cu regimul român rămânea o problemă serioasă chiar și după război. După formarea unei cohorte de funcționari „potcovite ideologic”, șansele ca un fost funcționar român să fie încadrat în serviciul sovietic erau aproape nule.

1941-1944: verificări ale loialității funcționarilor care au servit regimul sovietic

La 22 iunie 1941, în Basarabia au intrat trupele române și germane, după care a început instaurarea regimului militar sub comanda lui Ion Antonescu. După anihilarea evreilor, care au trebuit să „plătească” pentru pierderea Basarabiei în iunie 1940⁸³, a început depistarea și pedepsirea funcționarilor locali care nu s-au evacuat împreună cu armata și administrația sovietică, precum și a activiștilor de partid. Astfel, comandantul Legiunii de Jandarmi din Hotin raporta, la 8 august 1941, despre „identificarea tuturor acelor care sub dominația sovietică au îndeplinit diverse funcțiuni în partidul comunist, în administrația publică, precum și în orice altă întreprindere publică sau privată, controlată sau necontrolată de Statul Sovietic”. Sute de persoane au fost deferite Curții Marțiale; cu toate acestea, organul judiciar a înapoiat dosarele a 279 de persoane, „comuniști înfocați”, sub motiv că nu exista lege în baza căreia aceștia să fie condamnați⁸⁴. În „interesul prestigiului național cât și al prestigiului autorității Statului”,

⁸² RGASPI, Fond 573, op. 1, d. 1, f. 2, Tovarișču Em. Iaroslavskomu, unterzeichnet Bronstein, 12.02.1941.

⁸³ Subiectul exterminării în masă a evreilor, tratați drept „țapi ispășitori” pentru pierderea Basarabiei în 1940, rămâne deschis pentru cercetare. Pentru o contextualizare mai largă vezi Vladimir Solonari, *Purifying the Nation. Population Exchange and Ethnic Cleansing in Nazi-Allied Romania* (Washington D.C., Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2010), 159-163.

⁸⁴ În această categorie au mai fost incluse persoanele care, în momentul retragerii Armatei Române, au participat la jaful, ofensa sub diferite forme sau omorul ofițerilor români, cei care au intrat în slujba NKVD-ului, au contribuit la închiderea bisericilor și au incitat spiritele, precum și persoane care au participat la organizarea „consiliilor sovietice din sate și a comitetelor executive ale Komsomolului”. Legiunea Jandarmi Hotin către Inspectoratul Jandarmi Cernăuți, nr. 196 din 8.08.1941, nr. 196, în Ottmar Trașcă (ed.), „Chestiunea evreiască” în *documente militare române, 1941-1944* (Iași: Institutul European / Institutul Național pentru Studiul Holocaustului din România „Elie Wiesel”, 2010), doc. 71, 215-217.

funcționarii veniți de peste Nistru au fost declarați indezirabili și urmau să fie trimiși înapoi.

Modul în care regimul român a tratat „trădătorii” și „dușmanii” i-a făcut pe localnici să se convingă de faptul că au rămas la fel de indezirabili ca pentru regimul sovietic. Bunăoară, printre foștii funcționari declarați drept „suspecți” figura Pelivan, fostul primar al comunei Răzeni, județul Lăpușna, inspectorul școlar A. Pavlovici, care părăsise Chișinăul în iunie 1941, împreună cu trupele sovietice în retragere, precum și învățătoarea Raisa D. Onica, aleasă deputat în Sovietul Suprem al RSSM în circumscripția Pușkin, orașul Chișinău⁸⁵. În conformitate cu un document din 13 iunie 1942, Raisa D. Onica care s-a refugiat în Republica Autonomă Cabardino-Balcară, unde continua să profeseze, urma să participe, de rând cu alți reprezentanți ai intelectualității moldovene, la un miting radiofonic antifascist, organizat la Moscova de Comitetul Central al PC(b) al Moldovei, în scop „de a scoate în evidență ajunsurile dezvoltării culturii poporului moldovenesc într-un an de existență a RSS Moldovenești și a mobiliza intelectualitatea moldovenească în lupta împotriva cotropitorilor româno-fasciști”⁸⁶.

Să examinăm câteva cazuri privind modul în care au fost tratați foștii președinți ai sovietelor locale, care au substituit primăriile. În iunie 1941, Tribunalul Militar l-a condamnat la 12 ani închisoare pe Ivan G. Târnovskii, fost membru al sovietului sătesc din Terebna, județul Bălți. După amnistia din 1942, a fost trimis într-un lagăr de concentrare, unde a fost supus la muncă forțată până în martie 1944, când Armata Roșie a intrat pe teritoriul Basarabiei. În decembrie 1944, Târnovskii a fost numit președinte al sovietului sătesc Terebna⁸⁷. Petre Teodoraș, fost președinte al sovietului sătesc Braniște, județul Bălți, a fost declarat „periculos pentru siguranța statului”. A fost învinuit de persecutarea „bunilor români” și a celor înstăriți, de propagandă anti-religioasă – ar fi spus că „Dumnezeu a trecut cu hoții de români peste Prut” și că la ruși „Stalin este Dumnezeu”, de informarea Armatei Roșii și de agitarea populației să învețe limba rusă. A fost internat pentru șase luni în lagărul din Oneștii Noi, județul Lăpușna⁸⁸.

⁸⁵ Lista deputaților care au fost aleși în Sovietul Suprem al Republicii Moldovenești a U.R.S.S. Notă, 24 noiembrie 1941. ANIC, Fond Direcția generală a poliției, inv. 2350, d. 197/1941, f. 9, 11.

⁸⁶ Întrunirea a avut loc la începutul lui august 1942 (RGASPI, Fond 17 Tsentralnyi Komitet KPSS (TsK KPSS) (1898, 1903-1991), inv. 125, Upravlenie propagandy i agitatsii TsK VKP(b), 1938-1948, d. 106, f. 55, 57.

⁸⁷ GARF, Fond P7021, inv. 96, d. 82 (microfilm), f. 37, V Zabrichanskiju komissiju po ustanoveniju zlodejani, Zajavlenie, 20.12.1944.

⁸⁸ Arhivele Naționale ale României (în continuare, ANR), Arhiva județeană Ilfov, fond Prefectura județului Bălți, inv. 908, d. 2/1941, f. 1, Referat, nr. 28; f. 5, Referat, 10.11.1942.

După ispășirea termenului de 6 luni de închisoare cu confiscarea averii, Evstafii M. Belinskii, fost președinte al sovietului sătesc Alexeevka, raionul Bălți, a fost trimis în România la construcția șoselelor, revenind acasă abia după „eliberare”⁸⁹. Fostul președinte al sovietului sătesc Șofrâncani, județul Hotin, Gavril M. Cușnir, a fost arestat în iulie 1941, fiind inițial internat în închisoarea din Bălți, iar după trei luni de detenție, condamnat la trei luni de închisoare cu confiscarea averii. După ce a revenit în sat, s-a aflat sub supravegherea continuă a poliției⁹⁰. Vasilii G. Mocan, fost președinte al sovietului sătesc Slobodka, județul Orhei, membru al Partidului Comunist, cu studii de două clase, a fost arestat și dus la Siguranța Orhei, unde a fost interogată și bătută. Tribunalul Militar Chișinău l-a achitat, așa cum nu s-au găsit martori care să-i confirme vinovăția, dar la întoarcerea sa în sat a fost încontinuu urmărit.

Fostul președinte al sovietului sătesc Cupcini, raionul Edineț, Vasilii F. Mahu, împreună cu soția sa, Maria A. Mahu, activistă și ea în cadrul sovietului, s-au ascuns de autoritățile române timp de un an, fiind, într-un final, denunțați de localnici. În iulie 1942, Tribunalul Militar Chișinău l-a condamnat pe soț la 10 ani, iar pe soție la 6 ani de închisoare și o amendă de 20.000 de lei fiecare, lipsindu-i pe ambii de toate drepturile civile. Vasilii și-a ispășit pedeapsa în închisorile din Craiova, Râmnicu Vâlcea și Ocnele Mari, în timp ce soția sa a fost în detenție la Chișinău și Mizil⁹¹.

Instalarea regimului român în Basarabia presupunea organizarea rapidă și eficientă a administrației locale, de la care se aștepta implementarea întocmai a ordinelor venite de la centru și o cooperare eficientă cu armata. În anii 1941-1944, similar cu perioada interbelică, s-a păstrat conflictul dintre funcționarii „basarabeni” și „regățeni”, recrutați din alte regiuni ale României pentru a ocupa posturile-cheie de prefecți, pretori și primari⁹². Atitudinea „regățenilor” față de funcționarii locali era din start una negativă, ultimii fiind tratați cu neîncredere și suspiciune de reprezentanții autorităților centrale.

⁸⁹ GARF, Fond P7021, inv. 96, d. 82 (microfilm), f. 89, V seliskuju komisiju s. Zagaikany, Bratușanskogo r-na, Zajavlenie. Relatările fostului activist local au fost confirmate de un martor (*Ibid.*, f. 90, Protokol doprosa, 08.01.1945, Organa Anatoliia A., 1922 goda rozhdenija, iz s. Aleexeevka.)

⁹⁰ Protokol doprosa, 18.12.1944, Bodriuk Stepan Kirilovich, 1904 goda rozhdenija, krestianin s. Shovrynany, Bratușanskogo r-na. *Ibid.*, f. 98a.

⁹¹ Membrii familiei s-au reunit în 1944. *Ibid.*, f. 67, V seliskuju komisiju s. Kupchino, Bratușanskogo r-na, Zajavlenie, 19.12.1944.

⁹² Dovadă prezintă listele funcționarilor din Basarabia care citau condițiile de admitere. ANIC, Ministerul de Interne, 1939-1944, inv. 755, d. 30/1941, f. 9, 12, Tabloul pretorilor din Provincia Basarabiei.

Argumentelor vechi privind caracterul multiethnic al corpului de funcționari și eșuarea procesului de asimilare, privind lipsa patriotismului și prevalarea intereselor personale, li s-a adăugat faptul că cea mai mare parte a funcționarilor locali a rămas în Basarabia și a activat sub regimul sovietic. Atât locuitorii, cât și „regățenii” se indignau de faptul că basarabeni „au fost lăsați în funcții fără a se consulta activitatea și serviciile prestate de ei la soviete”⁹³ și că aceștia vorbeau deseori în instituții limba rusă, în pofida dispozițiilor Guvernământului Basarabiei privind obligativitatea utilizării limbii române. Argumentele de mai sus erau suficiente pentru a-i califica pe „basarabeni” drept „comuniști” și „bolșevici”. În ce privește pretențiile localnicilor față de „regățeni”, acestea erau lăsate fără atenție, așa cum „guvernul a trimis în Basarabia cei mai buni funcționari pe care i-a avut”⁹⁴.

Funcționarii publici care au rămas în Basarabia și Bucovina de Nord în perioada ocupației sovietice au pierdut, în iunie 1941, calitatea de funcționar⁹⁵, angajările și reangajările urmând să aibă loc conform unei noi proceduri. Astfel, candidatul urma să prezinte o serie de acte, printre care și certificatul privind originea etnică⁹⁶. „Se va controla originea etnică a funcționarilor de toate categoriile, cei de origine etnică străină urmând să fie îndepărtați”, dădeau indicații prefectii de județ în timpul inspecțiilor pe teren⁹⁷. Decizia a stârnit confuzie atât în rândul funcționarilor care urmau să elibereze certificatul, cât și al celor care îl solicitau. Pentru basarabeni devenise clar că cetățenii de origine română

⁹³ Pavel Moraru, „Din activitatea Serviciului Special de Informații din Basarabia (1941-1944)”, în George Enache, Arthur Tuluș, Cristian-Dragoș Călădăraru, Eugen Drăgoi (ed.), *La frontierele civilizațiilor. Basarabia în context geopolitic, economic, cultural și religios* (Galați: Editura Partener / Galati University Press, 2011), 350-351.

⁹⁴ ANIC, Fond Ministerul de Interne, 1939-1944, inv. 755, d. 29/1941, f. 52, Ministerul de Interne către Președintele Consiliului de Miniștri, 27.10.1941.

⁹⁵ Ordinul nr. 8275/941 al Ministerului de Interne a fost distribuit tuturor autorităților locale. Derzhavnyi arkhiv Odesskoi oblasti (în continuare, DAOO), fond P-7614 Primaria sela Tarutino, Kiliiskoi vol., Kiliiskogo povitu, op. 1, d. 1, f. 11, Primăria comunei Tarutino, 18.09.1941.

⁹⁶ Din dosar nu trebuiau să lipsească certificatul de cetățenie, certificatul de comportament față de armata română în retragere, certificatul de comportament față de statul român în perioada de ocupație sovietică, eliberat de poliție; adeverință militară și adeverința privind situația militară în perioada retragerii armatei române în iunie 1940, eliberate de cercul de recruți; extrase din certificatele de naștere, de căsătorie și de naștere a copiilor; certificat medical și de studii; cazier judiciar, adeverință de clarificare a statutului de funcționar pentru perioada sovietică, precum și apartenența politică. Acte similare urmau să prezinte persoanele rămase în funcție. *Ibid.*, fond P-7542 Primaria sela Dumitrești Bolgradskoi volosti, Ismailiskogo povitu, op. 1, d. 2, f. 49, Pretura plășii Bolgrad, județul Ismail, Domnului Notar al comunei Dumitrești, nr. 3077 din 20.06.1942; f. 117, 128, Pretura plășii Bolgrad, județul Ismail, nr. 5.616 din 5.11.1942.

⁹⁷ *Ibidem*, fond P-7614, op. 1, d. 1, f. 28, Guvernământul provinciei Basarabia, nr. 5191 din 28.10.1941.

aveau prioritate la angajare. Cu toate acestea, atât în Basarabia, cât și în Bucovina de Nord, relația funcționarului cu regimul sovietic rămânea criteriul esențial pentru evaluarea loialității candidatului pentru post⁹⁸.

Conform unui ordin al Ministerului de Interne al României din 2 august 1941, funcționarii care au ocupat posturi în perioada fostului regim și „care sunt arătați ca atare de ceilalți cetățeni” nu puteau ocupa funcții publice, urmând să fie deferiți justiției⁹⁹. La dosar urma să fie anexată încheierea comisiei județene „pentru verificarea situației foștilor funcționari rămași în Basarabia sub ocupația sovietică”, prezidată de președintele tribunalului județean¹⁰⁰. Cazurile nesoluționate la județ, care țineau de situația foștilor prefecți de județ, profesori secundari, protopopi și consilieri eparhiali, precum și a angajaților direcțiilor și inspectoratelor regionale ale ținutului Nistru și a funcționarilor din Primăria Chișinău, urmau să fie examinate de Comisia Centrală de Revizuire, cu sediul la Chișinău¹⁰¹.

În situația deficitului de cadre, comisiile județene au purces la verificarea operativă a candidaților pentru funcțiile publice. Astfel, la 27 septembrie 1941, comisia județeană Bălți solicita de la Legiunea de Jandarmi date despre funcționarii publici rămași în județ după data de 28 iunie 1940¹⁰². Ulterior, au fost întocmite tablouri: de preoți ai plasei Bălți, în număr de 16 persoane¹⁰³, de

⁹⁸ Documentele de arhivă conțin date privind demararea verificării situației funcționarilor rămași în Bucovina în timpul administrației sovietice. ANIC, Fond Ministerul de Interne, 1939-1944, inv. 755, d. 29/1941 (I), f. 59, 62; d. 29/1941 (II), f. 11.

⁹⁹ DAOO, Fond P-7614, op. 1, d. 1, f. 5, Prefectura județului Chilia, Domnilor pretori și primari ai comunelor urbane și rurale din județ, nr. 908 din 23.08.1941. Despre transmiterea spre executare a ordinului respectiv către primăria Văsieni, județul Lăpușna, vezi Tudor Candu, „Din istoria organizării administrativ-teritoriale după eliberarea Basarabiei de sub ocupație sovietică. Studiu de caz: comuna Văsieni, județul Lăpușna (iulie 1941 – martie 1942)”, în Sorin Șipoș, Igor Șarov, Ioan Horga, Mircea Brie, Ion Gumenii (coord.), *Politici imperiale în estul și vestul spațiului românesc* (Oradea, Chișinău: Editura Universității din Oradea / Editura Cartdidact, 2010), 410-432.

¹⁰⁰ Arhiva Națională a Republicii Moldova conține sute de dosare personale ale funcționarilor verificați de comisiile județene Bălți, Lăpușna și Orhei. Motivul pentru care astfel de comisii au fost create doar în trei din cele nouă județe ale Basarabiei nu este clar; totodată, comisiile respective au activat până în toamna anului 1942.

¹⁰¹ Data-limită de depunere a declarațiilor era 10 octombrie 1941. DAOO, fond P-7614 Primăria sela Tarutino, Kiliiskoi volosti, Kiliiskogo povitu, op. 1, d. 1, f. 38, Guvernământul Basarabiei, Directoratul Afacerilor Administrative, Comunicat, 24.09.1941.

¹⁰² ANRM, Fond 1663 Comisiunea județeană pentru verificarea dosarelor funcționarilor rămași pe teritoriul Basarabiei în perioada anexării ei la URSS (1940-1941) din județul Bălți, inv. 1, d. 1, f. 2, Președintele Comisiunii pentru verificarea situației funcționarilor rămași în Basarabia de pe lângă Tribunalul județului Bălți, no. 10 din 27.09.1941.

¹⁰³ *Ibidem*, f. 49, Tabel nominal, preoții rămași în Basarabia în timpul ocupației, întocmit la 6.10.1941.

funcționari ai școlii secundare din oraș, în număr de 13 persoane, de funcționari ai Primăriei Bălți, în număr de 78 de persoane¹⁰⁴. Funcționarii urmau să dea declarații în care să indice, în afară de date cu caracter personal, motivul rămânerii în Basarabia după 28 iunie 1940, durata și funcția ocupată în cadrul administrației sovietice, dacă a fost făcută cererea de repatriere și au urmat cercetări de către autoritățile sovietice, precum și numele persoanelor care ar putea confirma cele indicate în declarațiile personale¹⁰⁵.

Să analizăm câteva dintre cele 67 de dosare personale ale funcționarilor basarabeni din totalul de câteva mii, întocmite de comisiile de verificare. Bunăoară, pentru Gheorghe Fluerau, cântăreț la biserica din satul Năvârneț, jud. Bălți, care avea o familie cu trei copii, armata sovietică a intrat în Basarabia „pe neașteptate”; ulterior, nu a depus cerere de repatriere pentru că nu avea rude în Regat. Susținea că fusese cercetat de autoritățile sovietice în cadrul campaniei ateiste „de nenumărate ori, pentru a mă lepăda de serviciul mai sus-numit și a ocupa funcții la bolșevici”, dar „nu am ocupat și nici nu am să ocup funcții la bolșevici”, fapt confirmat de martori¹⁰⁶. La 28 iunie 1940, Fluerau se afla în concediu militar, așa că nu s-a prezentat la unitatea militară, ajungând, astfel, în lista dezertorilor. Acest motiv a stat la baza deciziei de respingere a cererii de reangajare în serviciul public român în 1941¹⁰⁷.

Ștefan Ziublinski, profesor cu un stagiu de 30 de ani la școala primară din satul Catranâc, jud. Bălți, cu o avere de „3 mese, 2 dulapuri, 3 paturi, scaune, mai multe altele”, avea soția bolnavă și nu posedea transport și mijloace financiare necesare pentru evacuare¹⁰⁸. În 1941, comisia județeană de evaluare a loialității a constatat că, în afară de activitatea sa de învățător de „limbă moldovenească”, a mai activat în funcția de secretar comunal al sovietului sătesc Catranâc. A ascuns faptul că a aclamat intrarea Armatei Rosii și eliberarea Basarabiei de sub jugul „boierilor”, a făcut propagandă comunistă și antireligioasă, a tradus discursurile oficialilor din rusă în română, motive pentru care nu a fost reîncadrat în serviciul public român¹⁰⁹.

¹⁰⁴ *Ibidem*, f. 348-349.

¹⁰⁵ *Ibidem*, f. 14, Înștiințare, f.a.

¹⁰⁶ *Ibidem*, d. 2, f. 1, 3, Declarație, f.a.

¹⁰⁷ *Ibidem*, f. 4, Aviz de neprimire în serviciul public, nr. 1663/941.

¹⁰⁸ În declarația sa, indică aflat în serviciul administrației publice românești timp de 30 de ani, fapt care nu e posibil.

¹⁰⁹ A ținut ore de română la Banca Agricolă și la Inspectoratul de Stat al Calității Produselor, cu un salariu de 320 ruble. ANRM, Fond 2024 Comisiunea centrală pentru verificarea dosarelor funcționarilor rămași pe teritoriul Basarabiei în perioada anexării ei la URSS (1940-1941), inv. 1, d. 8, f. 6, Spravka, 18.04.1941.

Mai norocos a fost percepătorul Feodor Guzun din comuna Corjova, județul Lăpușna, care avea 8 copii. Nu s-a evacuat în iunie 1940 în România pentru că a încercat să-și salveze bunurile, agonisite cu dificultate – o casă de locuit, 11 ha 50 ari teren arabil, 0,5 ari de vie, 0,25 ari grădină de prune, 2 cai, 1 vacă, 1 juncă, 6 oi, un porc. Ulterior, „fiind suspect de averea ce o posedam”, a fost cercetat de autoritățile sovietice, care nu l-au deposedat, astfel că și-a susținut familia din agricultură¹¹⁰.

Au fost examinate și cazuri ale funcționarilor care, după 28 iunie 1940, au venit să locuiască în Basarabia din România¹¹¹. Astfel, din anumite motive, bucureștenii Dimitrie Sili, fost contabil-șef la Universitatea Tehnică, și soția sa, Lidia Sili, impiecată la Ministerul de Finanțe, au ales să se mute la Chișinău. La 3 ianuarie 1942, în urma cercetărilor întreprinse cu referire la cei doi, Chestura Poliției Chișinău a dat aviz favorabil reîncadrării acestora în serviciul public, așa cum „nu s-a constatat ca sus-numiții să fi activat în contra Statului Român, în timp ce au activat sub ocupație sovietică”¹¹².

Într-o situație deloc ușoară se aflau funcționarii de altă origine etnică decât cea română, al căror statut era, de regulă, examinat de comisiile centrale de revizuire a statutului foștilor funcționari care au rămas în Basarabia după 28 iunie 1940. Bunăoară, Eduard Gh. Cleinert, de origine din Comrat, absolvent al Facultății de Fizică și Chimie a Universității din Odessa și funcționar cu o vechime în muncă de 21 de ani, și-a continuat activitatea de profesor de matematică la Liceul „Sf. Dumitru” din Ismail¹¹³. Fiul său, care se afla în slujba Regimentului 27 de Artilerie Ismail, a părăsit regiunea împreună cu armata română, după care și-a continuat studiile la școala de ofițeri. Cleinert a obținut repatrierea în România în aprilie 1941, prin intermediul fratelui său, care era inginer la CFR București, însă, „în urma evenimentelor din ultimele zile cu arestări”, nu a reușit să plece. Sora sa făcuse și ea cerere de repatriere, dar fusese „ridicată” de autoritățile sovietice din Cetatea Albă și dispăruse fără urmă¹¹⁴. Constatând faptul că Cleinert „nu s-a manifestat ostil statului român și n-a ținut conferințe

¹¹⁰ *Ibidem*, Fond 1582, inv. 2, d. 36, f. 4, Declarație, f.a.

¹¹¹ Multiplele documente publicate evidențiază fluxul de cadre din Basarabia în Regat, și nu invers. Vezi Tașcă, Niess, *Dezmembrarea României*.

¹¹² În final, Comisia pentru revizuirea funcționarilor județului Lăpușna a emis o decizie, conform căreia verificarea conduitei lui Dumitru Sili exceda competența acesteia: la 28 iunie, acesta nu avea statut de funcționar public. Chestura Poliției Chișinău, nr. 10.923 din 3.01.1942. ANRM, Fond 1582, inv. 2, d. 138, f. 1; Prefectura județului Lăpușna, Comisia județeană pentru verificarea situației foștilor funcționari rămași în Basarabia sub ocupația sovietică, ședința din 6.12.1941. ANRM, Fond 1582, inv. 2, d. 138, f. 4.

¹¹³ ANRM, Fond 2024, inv. 1, d. 23, f. 4v, Declarație, f.a.

¹¹⁴ *Ibidem*, f. 6v, Declarație, f.a.

cu caracter comunist”, comisia a decis reîncadrarea acestuia în funcția de profesor școlar¹¹⁵. A fost verificat și Stefan Calinov, de origine bulgară, care a rămas în Basarabia pentru că avea în grijă părinții în vârstă, fiind reangajat, la 8 august 1941, în funcția de secretar comunal al primăriei Tarutino, județul Ismail, funcție pe care a ocupat-o din 1934 și până la 28 iunie 1940¹¹⁶. Șeful său, primarul comunei Tarutino, maior Leonte I. Mureșian, a fost însă refugiat, dar nu din Basarabia în România, ci din Transilvania, cedată de România Ungariei în august 1940¹¹⁷. Acesta este unul dintre multiplele cazuri din care reiese clar că posturile de conducere din localitățile rurale basarabene au fost ocupate nu de funcționari locali, ci de cei veniți din Regat sau refugiați din Transilvania sau Dobrogea de Nord, cedate de România în 1940, prin acest act demonstrând loialitatea față de statul român.

În cazul unor candidați la funcția de pretor care, după 28 iunie 1940, au rămas în Basarabia, ocupând posturi de conducere și reprezentând, astfel, organele puterii sovietice în lucrările de mobilizare și executare a ordinelor secrete, s-a decis că „locul lor poate fi în orice parte a țării, dar nu în acele pe care le-au ocupat anterior și unde populația îi depreciază”, pentru că „nu ar fi o cultivare a sentimentelor morale și naționale, ar fi un exemplu trist”¹¹⁸.

„Trăiască acel ce ne-a salvat!”

Cazurile analizate mai sus demonstrează cu claritate că loialitatea funcționarilor locali era contestată de români. Starea de spirit a funcționarilor locali, prinși „între două regimuri”, era una ambiguă, ca și starea întregii populații din regiune. O notă a poliției din Tighina, redactată în 1942, semnala faptul că dacă unii basarabeni erau gata să plece peste Prut „de frica bolșevicilor”, alții, din contra, ar fi fost bucuroși dacă aceștia ar fi revenit: „Aceasta este realitatea. Populația este tot așa de dispusă să rămână sub regimul românesc, ca și sub cel rusec (mai ales dacă se lichidează bolșevismul). Pe basarabeni îi interesează, în primul rând, stabilitatea regimului. Lipsa de afinitate față de ruși și români a creat un tip specific, tipul „basarabean”, un melange de influență rusească și românească. Sunt refractari oricăror încercări de asimilare, fiindcă asta cere, în

¹¹⁵ *Ibidem*, f. 1, 1v, Aviz, no. 305 din 22.11.1941; f. 3, Aviz, 5.11.1941.

¹¹⁶ DAOO, fond P-7614 Primaria sela Tarutino, Kiliiskoi vol, Kiliiskogo povitu, op.1, d.1, f. 17, Domnului prim-pretor al Plasei Tarutino, 18.09.1941.

¹¹⁷ Declarația era însoțită de o listă de obiecte aflate în posesie personală, inclusiv costume și pălării, în valoare de 108.000 lei, pe care statul român urma să i-o ramburseze. *Ibid.*, f. 25-26, Declarație, 26.11.1941.

¹¹⁸ ANIC, Fond Ministerul de Interne, 1939-1944, inv. 755, d. 30/1941, f. 41, Ministerul Afacerilor Interne, Direcțiunea Administrației de Stat, nr. 1.076 din 5.01.142.

primul rând, renunțarea la felul specific de a fi basarabean”, era indicat în document¹¹⁹. Acest funcționar local a explicat cu claritate motivul pentru care, până la urmă, basarabeni erau „și cu rușii, și cu românii”.

Basarabeni, puși mereu în situația de a „alege” cui să-i fie loiali, au dezvoltat o natură aparte, manifestată și prin pragmatism în situație de criză. Astfel, spre nemulțumirea puterii, funcționarii testau diferite strategii de adaptare și supraviețuire. Cazul familiei Vroniuc este unul semnificativ în acest sens. După 28 iunie 1940, Alexandru Vroniuc, perceptor la Agenția Fiscală Ciuciuleni, împreună cu soția sa, Anastasia Vroniuc-Reuțel, învățătoare la școala nr. 4 din comuna Ciuciuleni, județul Lăpușna, a rămas în Basarabia. Comisia Prefecturii Lăpușna a dat aviz favorabil de reîncadrare a lui Alexandru în funcția de perceptor comunal Ciuciuleni, deși acesta activase și sub regimul sovietic¹²⁰. La 28 aprilie 1942, Vroniuc, caracterizat de colegi drept „om corect”, a fost citat de tribunalul județean pentru motivul că i-ar fi întocmit soției o autobiografie falsă¹²¹. Conform textului, în iunie 1940 „cătușele au fost rupte, mutra hidoasă a jandarmului român a dispărut în bezdnă, razele soarelui stalinist și lumina Stelei de la Kremlin a strălucit și în Basarabia acaparată și jefuită de români. [...] Trăiască acel ce ne-a salvat!”¹²². Vroniuc și-a recunoscut vina, susținând că a făcut-o pentru că „populația comunei (golănimea) era revoltată contra lui, pe motiv că a fost perceptor la români”, așa încât trebuia să inventeze ceva ca să scape de deportare. Deși Legiunea de Jandarmi Lăpușna constata că ambii soți nutreau „sentimente antiromânești”, prim-pretorul plășii Nisporeni nu era de acord cu constatarea, insistând că soții aveau „aceeași vină ca și toți funcționarii rămași sub ocupație rusească”¹²³. Avizul de reîncadrare a lui Vroniuc în serviciu, emis la 14 noiembrie 1941, a fost anulat¹²⁴.

Enunțul de mai sus exprimă paradoxul situației în care s-au pomenit funcționarii basarabeni: aflați într-o zonă de frontieră (*Randzone*), al cărei sta-

¹¹⁹ ANRM, Fond 680 Inspectoratul regional de siguranță din Basarabia, inv. I, d. 4477, f. 141-142. Document reprodus integral în: Stăvilă, *De la Basarabia*, 105.

¹²⁰ *Ibidem*, Fond 1582, inv. 2, d. 31, f. 9: Pretura plasei Nisporeni către Prefectura județului Lăpușna, nr. 33, din 12.02.1942.

¹²¹ A inventat că soția s-ar fi născut într-o familie săracă, compusă din nouă persoane, care era mereu „hărțuită de jandarmii români, arestați, bătuți și duși prin închisori”, care activau clandestin, distribuind „manifeste, proclamații și literatură comunistă”. Visul Anastasiei de a deveni profesor școlar s-ar fi realizat doar în vara anului 1940. *Ibid.*, f. 11, Autobiografie. Anastasia Antonovna Vroniuc-Reuțel, copie.

¹²² *Ibidem*.

¹²³ *Ibidem.*, f. 10, Legiunea jandarmi Lăpușna, notă informativă, nr. 14 din 2.02.1942; f. 9, Pretura plasei Nisporeni către Prefectura județului Lăpușna, nr. 33 din 12.02.1942.

¹²⁴ *Ibidem*, f. 14, Prefectura județului Lăpușna, Comisia județeană pentru verificarea situației foștilor funcționari rămași în Basarabia sub ocupația sovietică, ședința din 28.04.1942.

tut era mereu contestat de ruși sau de români, aceștia au ales să trăiască și să-și continue activitatea în regiune, fiind, astfel, învinuiți de lipsă de loialitate și patriotism de fiecare dintre regimuri. Deși statutul funcționarilor era contestat, se solicita ca „toți funcționarii să fie apostoli, iar nu lefegii”¹²⁵ și să colaboreze plenar cu organele puterii.

1944: „Pleacă românii, vin rușii”

Înfrângerea de la Stalingrad din februarie 1943 a avut consecințe morale nefaste asupra românilor; în a doua jumătate a anului, în rândurile funcționarilor basarabeni se discuta despre pierderea iminentă a războiului și o posibilă retragere din regiune. În ianuarie 1944, jandarmii au primit indicații de a-și da „tot concursul la evacuarea resurselor și a populației, căreia i se îngăduie evacuarea, veghind să nu se strecoare peste Prut elemente dubioase, minoritarii, suspectii comuniști sau indivizii cărora nu li s-a admis evacuarea”. În afară de evidența basarabenilor care urmau să se evacueze, se aștepta întocmirea rapoartelor detaliate privind numărul funcționarilor și al locuitorilor din Basarabia, precum și despre cei veniți din Transnistria care intenționau să se evacueze peste Prut¹²⁶.

Avansarea trupelor sovietice în Transnistria și, apoi, în Basarabia la începutul lunii martie 1944 crea o stare de neliniște în rândul populației, care începea să desconsidere ordinele administrației române¹²⁷. Unii funcționari, cum a fost un grup de învățători din Tighina, ar fi solicitat transferul serviciului în Transnistria¹²⁸, alții așteptau ordinul de evacuare. Pe lângă evacuarea administrației din fiecare localitate, urma să fie efectuată strămutarea temporară a unor localități aflate în raza de 25 km de la linia frontului, fapt care a dus la altercații între locuitori și autorități¹²⁹.

În ședința Consiliului de Miniștri privind evacuarea populației civile din Transnistria, care a avut loc la 3 martie 1944, Ion Antonescu a menționat că din regiune „vor fi evacuați doar intelectualii care vor dori să plece, nu se va repeta greșeala din Ardeal, când au fost evacuați toți intelectualii români din partea cedată”, care urmau să fie ulterior „linșați” de populație pentru „trădare”. Evacuarea basarabenilor însă era considerată un caz aparte:

¹²⁵ DAOO, fond P-7614, op. 1, d. 1, f. 19.

¹²⁶ Ordin circular al Inspectoratului de jandarmi Chișinău, nr. 78 din 9 ianuarie 1944 (doc. 187). Vadim Guzun (ed.), *Problema transnistreană. Trecerea Nistrului și repatrierea românilor din Uniunea Sovietică: documente de politică internă și externă, 1941-1944* (Cluj-Napoca: Argonaut, 2015), 592.

¹²⁷ Cașu, *Începuturile*.

¹²⁸ Moraru, *Din activitatea Serviciului*, 352.

¹²⁹ Cașu, *Începuturile*, 131-133.

Intelectualii sunt amenințați să fie deportați. Pe de altă parte, Basarabia n-a trăit niciodată de pe urma intelectualilor; a fost o masă de țărani, dusă de cnut. Noi n-am putut să formăm elite pentru această provincie; va mai trece încă multă vreme până ce să se formeze aceste elite. Deci, problema nu este prea gravă. Elementele intelectuale din Basarabia sunt provenite de la noi, afară de o parte din învățători, și trebuie să le primim înapoi.

În ce privește „țărani înstăriți, cei care vor să se evacueze să-i lăsăm să vină. Să nu vă temeți că vor fi prea mulți, căci omul preferă să moară decât să părăsească locuința și avutul”, conchidea Antonescu¹³⁰.

Au fost întocmite tabele cu lista județelor de peste Prut care urmau să găzduiască instituțiile de administrație locală și populația evacuată din județele respective din Basarabia¹³¹, precum și din Bucovina și Transnistria. Simultan, în rândurile populației a demarat propaganda antisovietică, centrată pe riscurile pe care și le asuma intelectualitatea și funcționarii care urmau să rămână în Basarabia. Astfel, conform unor mărturii, șeful postului de poliție Briceni, care a informat învățătorii din localitate despre ordinul cu privire la evacuare, a declarat că decizia de evacuare era una benevolă, făcând, totodată, presiuni asupra învățătorilor prin intermediul unor amenințări. Acest fapt i-a determinat pe unii dintre ei să se ascundă pentru a evita evacuarea¹³². La Râșcani, unii preoți, precum și specialiști în agricultură au luat decizia de a se evacua doar după discuțiile purtate cu șeful postului de poliție¹³³. În vara lui 1944, funcționarii locali au început să primească datoriile la salariu din lunile precedente¹³⁴, pregătindu-se pentru schimbarea regimului.

Odată cu reinstalarea sovieticilor în Basarabia, s-a purces la restaurarea organelor de administrație și de partid raionale sovietice. Similar situației din

¹³⁰ Stenogramă, Consiliul de Miniștri, vineri, 3 martie 1944, doc. 348, Guzun, *Problema transnistriană*, 701.

¹³¹ Tabel de localitățile din zonele unde se evacuează județele, primăriile de reședință și populația din Basarabia, ANIC, Fond 1507 Ministerul de interne. Direcția MONT, d. 11/1944, f. 6. Ordinul de lichidare a Guvernământului Basarabiei (nr. 51) a fost emis la 5 octombrie 1944.

¹³² GARF, Fond P-7021 Chrezvyčajnaja gosudartvennaja kommissija po ustanovleniju i rassledovaniju zlodeianij nemetsko-fashistskikh zakhvatchikov i ikh soobshchnikov i prichinennogo imi ushcherba grazhdanam, kollektivnym khoziajstvam (kholkhozam), obshchestvennym organizatsijam, gosudarstvennym predpriiatijam i uchrezhdenijam SSSR (CHGK), op. 96, d. 94, f. 305-306: Protokol doprosa, Karch Mikhail Prokopovich, 1900 goda rozhdenija, g. Edintsy; Protokol doprosa, Enakii Alexandr Denisovich, 1900 goda rozhdenija, s. Alexandriany.

¹³³ GARF, Fond P-7021, op. 96, d. 94, f. 306: Protokol doprosa, Enakii Alexandr Denisovich.

¹³⁴ De exemplu, pentru luna aprilie 1944, administratorul general al Administrației generale a bunurilor Statului din județul și orașul Izmail, cpt. rezervă Petre Constantinescu, a încasat suma de 16.470 lei, contabilul aceleiași instituții, Atanasie Lasencu – 13.440 lei, banii încasați fiind sume enorme pentru acel timp. GARF, Fond P-7021, opis' 63 Izmail'skaya oblast', d. 316, f. 9.

anul 1940, funcționarii acestor instituții, inclusiv funcționarii angajați în domeniile de ocrotire a sănătății, învățământului public, de asigurare socială, artelor etc., urmau să primească aprobarea Comitetului Central al PC(b) din Uniunea Sovietică. Încrederea în cadrele locale fiind nulă – fapt deloc surprinzător –, s-a purces la recrutarea fostelor cadre de partid și administrative care s-au aflat în funcții de răspundere în perioada iunie 1940-iunie 1941. Aceste persoane fie s-au evacuat în Rusia, fie au rămas în regiune și au suferit de pe urma regimului român. Printre cei de pe urmă era și Ivan G. Târnovski, fost membru al sovietului sătesc din Terebna, care a ispășit o pedeapsă de muncă forțată sub români; în decembrie 1944, el a fost numit președinte al sovietului sătesc din aceeași localitate¹³⁵. Dintre persoanele recrutate, foștii funcționari din RSSM aflați pe malul stâng al Nistrului se bucurau de o mai mare încredere din partea regimului decât cei de pe malul drept¹³⁶.

Este stabilit faptul că administrația sovietică prefera să numească în posturi de răspundere funcționari cu experiență de partid din RSSU, RSFSR și alte republici unionale. Un alt grup de foști funcționari recrutați în post au fost localnici evacuați în URSS în iunie 1941, care au continuat activitatea politică și de propagandă în perioada războiului¹³⁷. Nu toți funcționarii s-au bucurat de încrederea noii administrații. Printre aceștia era Saul G. Goldstein, evreu din Bârlad, România, care după 28 iunie 1940 s-a mutat la Chișinău, unde a fost angajat în funcția de tehnician la Sovietul Orășenesc. În iunie 1941, s-a evacuat în URSS, inițial în or. Slaveansk, regiunea Krasnodar, apoi în or. Orsk, Ural, și în Almaty, RSS Cazahă. A revenit în Basarabia în noiembrie 1944, la solicitarea Comisariatului Poporului pentru Treburile Publice (Narkommunhoz) al RSSM. A fost chestionat de organele de securitate ale RSSM pentru activitatea antisovietică din primăvara lui 1944 în Almaty, unde ar fi făcut „agitație a/s [antisovietică], critica realitatea sovietică și lăuda viața din țările capitaliste, în special din România și din alte țări”. După ce s-a constatat că încerca să plece în România, Goldstein a fost arestat și condamnat la 10 ani de muncă forțată¹³⁸.

¹³⁵ GARE, Fond P7021, inv. 96, d. 82 (microfilm), f. 37: V Zabrichanskuju komissiiu po ostanoveniju zlodeianij, Zajavlenie, 20 dekabria 1944 g.

¹³⁶ Vezi Ruslan Șevcenco, *Viața politică în RSS Moldovenească, 1944–1961* (Chișinău: Pontos, 2007).

¹³⁷ RGASPI, Fond 17, opis' 125, d. 106, f. 55, 57: Kommunisticheskaia partiia Moldavii Sekretariu TsK VKP(v), tov. Shcherbakovu, g. Moskva, 13.06.1942.

¹³⁸ Deși învățase timp de doi ani la Institutul de Inginerie din Pisa, nu a fost angajat în orașul de baștină, Bârlad, din cauza originii sale etnice, astfel încât după 28 iunie 1940 s-a evacuat la Chișinău, unde a fost angajat în funcția de tehnician la Sovietul Orășenesc. În iunie 1941, s-a evacuat în URSS, inițial în or. Slaveansk, regiunea Krasnodar, apoi în or. Orsk, Ural, și Almaty, RSS Kazahă. S-a întors la Chișinău în noiembrie 1944, la solicitarea Comisariatului Poporului

Documentele cercetate de noi confirmă faptul că în primăvara lui 1944, similar cu vara lui 1940, funcționarii de rang superior s-au evacuat¹³⁹, pe când cea mai mare parte a funcționarilor de rang inferior, printre care învățători și preoți de la sate, care formau intelectualitatea rurală basarabeană, au preferat să rămână în regiune. Ulterior, regimul sovietic a contestat loialitatea acestora, procedând la fel ca în țările baltice: majoritatea funcționarilor publici au fost declarați „colaboratori” și au fost arestați, posturile acestora fiind ocupate de venetici din alte republici unionale¹⁴⁰.

Concluzii

În perioada celui de-al Doilea Război Mondial, în Basarabia, similar cu alte regiuni de frontieră ale Estului Europei, pot fi observate traiectorii specifice de manifestare a loialității. Transformarea teritoriului Basarabiei în teatru de război, unde supraviețuirea a devenit o normă, și schimbarea frecventă a suveranității de la regimul român la cel sovietic și invers au avut drept consecință instabilitatea politică și economică, precum și confruntarea dintre valorile ideologice și simbolice ale unui regim cu altul. Aceste circumstanțe au marcat conștiința individuală și de grup a populației locale, care, ulterior, a adoptat un comportament de adaptare la situația de criză.

Atât pentru regimul român, cât și pentru cel sovietic, funcționarii locali prezentau un „rău inevitabil”: fiind legați de Basarabia, posedând cunoștințe vernaculare despre regiune și populația acesteia și identificându-se cu ea, aceștia se arătau gata să servească noul regim și să asigure legătura dintre putere și populație. În situația în care Basarabia era teatru de război, se aștepta ca instituțiile de administrație locală să colaboreze plenar între ele și cu puterea centrală, pe de o parte, și cu armata, pe de altă parte. Cu toate acestea, funcționarii locali erau tratați din start drept elementul „nesigur” și neloial, asupra căruia plana suspiciunea de colaborare cu „ocupantul”. Apartenența etnică a funcționarului era luată în calcul de ambele regimuri. Similar tradiției in-

---

pentru Treburile Publice (Narkommunhoz) al RSSM. Arhiva Securității a Republicii Moldova, d. 1484, 018606, f. 8-9: Protokol doprosa k delu, 13 iunie 1945 g.; f. 35-36: Prigovor Verkhov-nogo suda MSSR, 3 noiembrie 1945 g. (dosar pus la dispoziție de dr. Igor Cașu, pentru care fapt îi multumim).

¹³⁹ Tabel de localitățile din zonele unde se evacuează județele, primăriile de reședință și populația din Basarabia, Bucovina și Moldova. ANIC, Fond Ministerul de Interne, Direcția mobilizării și organizării națiunii și teritoriului (M.O.N.T.), inv. 1507, d. 11/1944, f. 5, 6.

¹⁴⁰ Gabrielle Hogan-Brun, Uldis Ozolins, Meilute Ramoniene and Mart Rannut, „Language Politics and Practice in the Baltic States,” in Robert B. Kaplan, Richard B. Baldauf, Jr. (Eds.), *Language Planning and Policy in Europe*, vol. 3, *Baltic States, Ireland and Italy* (Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters, 2008), 66.

terbelice, funcționarul român care a participat la construcția „național-statală” era considerat mai loial față de regimul român decât cel de altă origine. Regimul sovietic, care în perioada interbelică a aplicat politici de colaborare interetică și de contracarare a antisemitismului, încredința posturile de răspundere funcționarilor de origine rusă, ucraineană, evreiască și altele¹⁴¹.

Deși ambele regimuri țineau cont de apartenența etnică a funcționarului, în perioada războiului aceasta apare mai degrabă drept un factor secundar. În cazurile cercetate de noi, gradul de loialitate al funcționarului era „măsurat” în raport cu relația acestuia față de regimul „de ocupație”, stabilit anterior. Iarăși, era important statutul funcționarului, care putea fi un factor de decizie sau să ocupe o funcție secundară. Cu toate că puterea centrală era conștientă de faptul că, în momentul în care se vor confrunta cu dilema loialității, funcționarii se vor ghida de interesele personale și ale familiei, totuși erau aplicate presiuni pentru a-i determina fie să se retragă împreună cu armata și administrația, fie să rămână în regiune. O decizie contrară însemna „trădare”, pentru că ea contesta legalitatea regimului în regiune; astfel, se lua în considerație strategia adoptată de funcționar drept reacție la presiune.

Funcționarul basarabean se asemena soldatului recrutat cu forța să lupte pe două fronturi, acesta devenind în mod automat culpabil. Dacă funcționarii de rang superior, care proveneau, de regulă, din afara Basarabiei, s-au retras, fiind conștienți de riscul de securitate personală, atunci funcționarii de rang inferior, majoritatea de origine din Basarabia, au preferat să rămână cu familiile lor, continuându-și activitatea. Cercetarea combate presupuzițiile istoriografice anterioare care fac parte din clișeul „ocupație–eliberare”, demonstrând că ambele regimuri au pus la îndoială loialitatea funcționarilor basarabeni, au aplicat metode de constrângere, pedeapsă și anihilare a „trădătorilor” rămași în regiune, în scopul obținerii pârgurilor de control asupra situației în teren. Deși au existat o serie de similitudini în politicile de cadre promovate de ambele regimuri, precum și în criteriile de „măsurare” a loialității funcționarilor basarabeni, observăm că, spre deosebire de statul român, statul sovietic aplica metode mai dure de pedeapsă față de funcționarii „trădători” și „colaboraționiști”, aceștia fiind arestați și deportați în locuri îndepărtate din URSS.

Astfel, în perioada extremelor – o perioadă de război și supraviețuire – categoriile de „normalitate” pe care se baza funcționarea societății au fost suspen-

¹⁴¹ În anii 1941-1944, populația neevreiască din Transnistria a avut o atitudine mai tolerantă față de evrei, în comparație cu cea din Basarabia. Istoricul Diana Dumitru explică această diferență prin influența majoră a politicii „naționale” în cazul României, antisemitismul fiind declarat politică de stat. Vezi Diana Dumitru, *The State, Antisemitism, and Collaboration in the Holocaust. The Borderlands of Romania and the Soviet Union* (New York: Cambridge University Press, 2016).

date. În Basarabia, ca și în alte regiuni ale Sud-Estului Europei, *praxisul* cotidian al loialității arăta altfel decât semnalele de „patriotism” solicitate de la centru. În condiții de neîncredere constantă a puterii, pe de o parte, și de stare continuă de incertitudine pentru ziua de mâine, pe de altă parte, funcționarii utilizau perioadele scurte de „ruptură” dintre regimuri pentru a se readapta, aplicând strategii care să asigure securitatea personală și a familiei și protecția bunurilor. În acest scop, de cele mai multe ori, era acceptată „oferta” cea mai convenabilă din partea unui sau altui regim. Loialitatea a fost și rămânea un criteriu fragil de evaluare a relației funcționarului cu statul, pe de o parte, și a funcționarului cu comunitatea, pe de altă parte. Funcționarii au acționat în mod situativ, în funcție de context. Prin urmare, este vorba de caracterul *situativ* al loialității, manifestat în mod mai intens în perioada războiului, în contrast cu perioada de pace.

Modul în care funcționarii locali soluționau – cu discernământ – dilemele de loialitate, devenind parte a regimului, este un argument în favoarea ipotezei că loialitatea în regiunile de frontieră se manifestă mai puțin în culori alb-negru, ci, mai degrabă, într-un spectru de comportamente ce poate fi integrat în formula „între rezistență și colaborare”¹⁴².

Cercetarea noastră confirmă ipoteza că, contrar pretinsei poziții de „ruptură” cu trecutul a fiecăruia dintre cele două regimuri, mutual exclusive, a existat o continuitate, asigurată la nivel local de funcționarii care rămâneau în regiune și își continuau activitatea. O continuitate mai pronunțată la nivelul ierarhiilor administrative superioare se observă între perioadele române, 1939-1940 și 1941-1944, și cele sovietice, 1940-1941 și 1944-1945, când se făcea referire la experiențele istorice anterioare și la necesitatea asigurării „progresului” și „prosperității”, de care au fost lipsiți localnicii în timpul regimului de „ocupație”. Sunt tipice cazuri de promovare în funcții publice în baza „devotamentului” și „patriotismului” demonstrate în perioada anterioară guvernării și/sau după meritele de partid. Atestarea existenței acestei continuități dintre regimuri pe parcursul întregii perioade a războiului, asigurată de administrația publică locală, al cărei rost abia începem să-l cunoaștem, lasă loc pentru revizuirea istoriei unui spațiu contestat și „reinventarea” acesteia drept o istorie intercalată (*entangled*) a regiunii și a locuitorilor ei.

¹⁴² Hans Lemberg, „Die Frage der Gruppenloyalität als Historiografisches Konfliktpotential”, in Haslinger, Puttkamer (ed.), *Staat, Loyalität*, 238-239. Pentru înțelegerea pleneră a modului în care discernământul funcționarilor locali – sau lipsa acestuia – a modelat diverse tipuri de comportament în relația cu puterea centrală, pe de o parte, și cu populația locală, pe de altă parte, este necesară continuarea investigațiilor privind participarea funcționarilor locali la actul guvernării și modul în care aceștia au participat la acte de constrângere și violență, care în perioada războiului au devenit o normă atât sub regimul român, cât și sub cel sovietic.

Rezumat

Articolul de față are drept subiect problema loialității în Basarabia (azi, Republica Moldova), regiune care în perioada celui de-al Doilea Război Mondial și-a schimbat de câteva ori statutul politic trecând de la România la URSS și invers (1940, 1941 și 1944). Cercetarea are o bază documentară extinsă și prezintă o analiză a instituțiilor publice locale și a funcționarilor acestora, realizată după principiul bottom-up. Concluziile dezvăluie faptul că ambele regimuri, român și sovietic, deși au recunoscut necesitatea păstrării funcționarilor locali drept purtători ai cunoștințelor vernaculare despre societate, încredințându-le problemele administrării curente, i-au tratat, totodată, cu neîncredere, aceștia fiind suspectați de „trădare”. Cu toate că loialitatea funcționarilor care au activat sub regimul anterior era din start pusă la îndoială, nu au fost aplicate criteriile standard de evaluare a loialității. Loialitatea era, astfel, un criteriu fragil și avea un caracter situativ. În perioada in-between, în care un regim era înlocuit cu altul, majoritatea funcționarilor publici de rang înalt – prefecții și primarii (în cazul administrației române) sau președinții sovietelor raionale și locale (în cazul administrației sovietice) – au părăsit Basarabia împreună cu armata și administrația, fiind conștienți de faptul că în risc era pusă viața lor și a familiilor. În schimb, funcționarii de rang inferior – secretari, contabili, precum și preoți și profesori – au rămas în Basarabia, ghidându-se mai degrabă de interese personale și de familie decât de convingeri politice sau de altă natură. În viața de zi cu zi, manifestarea loialității funcționarilor a însemnat ajustarea pragmatică a comportamentului acestora la schimbările politice, întru asigurarea beneficiilor personale și de carieră. Erau aplicate diverse strategii de supraviețuire, cum a fost inventarea unor noi autobiografii. Astfel, putem pune la îndoială existența unei „rupturi” (caesura) între cele două regimuri, prezentate drept contradictorii din motive ideologice; la nivel local a existat o „continuitate” (continuity), asigurată de funcționarii publici, aceștia continuând să-și îndeplinească atribuțiile de serviciu, indiferent de regimul politic. Fără deosebire de originea etnică și funcție, funcționarii locali au depus efort pentru a supraviețui perioadei extremelor. În opinia noastră, perspectiva care plasează în centrul analizei locuitorii Basarabiei, i.e. funcționarii și interesele lor, contestă versiunea dominantă a istoriografiei privind evoluția Basarabiei din perspectiva „ocupație vs eliberare”, oferind, în schimb, argumente solide pentru (re)scrierea unei istorii intercalate (entangled) a Basarabiei în perioada celui de-al Doilea Război Mondial.

Cuvinte-cheie: Basarabia, România, URSS, cel de-al Doilea Război Mondial, 1939-1945.